

Ferenczy Béni estéje

Sors, csoda, mítosz a művész 56' utáni alkotókorszakában

Jelige:

Új Deucalion

XXXI. OTDK

Humán Tudományi Szekció – Művészettörténet

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	2
2. RECEPCIÓTÖRTÉNET	4
2.1. <i>Ferenczy Béni kultusza a kortárs irodalom képviselőinek körében</i>	4
2.2. <i>Neurobiológia és művészet</i>	6
2.3. <i>Hiátus az életműben – a „balkezes korszak” feldolgozatlansága</i>	9
3. A VIZSGÁLAT MÓDSZEREI	12
4. AZ 1956-1967 KÖZÖTTI IDŐSZAK REKONSTRUÁLÁSA	14
4.1. <i>A betegség körülményei, a gyógyulás folyamata</i>	14
4.2. <i>Ferenczy Béni és a közélet (1956-1967)</i>	16
4.3. <i>Halála és emlékezete</i>	19
5. FERENCZY BÉNI MŰVÉSZETE 1956-1967 KÖZÖTT	20
5.1. <i>Művészeti feltámadás és a „balkezes korszak” patográfiája</i>	20
5.2. <i>Az utolsó korszak szobrászati alkotásai</i>	22
6. BEFEJEZÉS	31
FELHASZNÁLT IRODALOM	32
FÜGGELÉK.....	35
MŰTÁRGYJEGYZÉK - FERENCZY BÉNI BALKEZES SZOBORMŰVEI.....	35
KÉPJEGYZÉK	39
KÉPEK.....	42
KAPCSOLÓDÓ IRODALMI MŰVEK.....	63

Ferenczy Béni estéje¹

Sors, csoda, mítosz a művész 56' utáni alkotókorszakában

*„Az utolsó nagy műveit tollbamondó,
megvakult Milton, a süketen is megszállottan
komponáló Beethoven mellé odakerült a bénán,
fél kézzel is remekműveket mintázó magyar
szobrász, Ferenczy Béni.”*

Vajda Miklós²

1. Bevezetés

Dolgozatomban Ferenczy Béni szobrász, könyvillusztrátor, művészeti író életének és művészetének utolsó korszakával foglalkozom, mely kívül esik a máig tudományosan feldolgozott életmű vizsgált korszakain. A téma rendhagyósága abban áll, hogy az érintett több mint egy évtizedes időszakban a művészt súlyos betegség korlátozta alkotásainak létrehozatalában. Ferenczy Béni ugyanis 1956 novemberében agyembólia következtében jobb oldalára lebénult, és beszédképességét is elvesztette. Bár a tragikus esemény következményei végigkísérték hátralevő életét, nem jelentették művészi tevékenységének végét. Továbbra is jelen volt benne az élni akarás és az alkotásra való hajlam. A kitartó, embert próbáló erőfeszítés és hitvesi gondoskodás végül meghozta gyümölcsét, és idővel jobb keze helyett baljával ismét rajzolni, majd mintázni kezdett, a figurális nyelvvel helyettesítve némiképp az elvesztett verbális kommunikációs készséget is. Több száz grafika és jó néhány szobormű maradt fenn, mely művészetének regenerálódását tanúsítja. A kezdeti próbálkozások esetén műveit,

¹ A főcímben található „Ferenczy Béni estéje” szóösszetétel nem saját találmány. Hubay Miklós „Ahol a nap hallgat” című 1960-as évek elejéről való írásában jegyzi meg, hogy a jövőben a művészettörténet-írás ez alatt a cím alatt fog megemlékezni a magyar művészet e „megrázó és felemelő” fejezetéről. A kifejezést azóta többen is hasznosították: Perneczky Géza a szobrász halálának évében, 1967-ben írt pár oldalas értekezést ezen a címen a balkezes korszakról, Vajda Miklós pedig személyes emlékeiről számolt be több ízben Ferenczy Béni estéje, illetve Béni bácsi estéje címen. Irodalom: HUBAY Miklós: *Ahol a Nap hallgat*. In: Élet és Irodalom. 1962. december 22.; PERNECZKY Géza: *Ferenczy Béni estéje*. In: Nagyvilág. 1967. 9. sz. 1392-1396.; VAJDA Miklós: *Ferenczy Béni estéje*. In: Új Írás. 1981. május; VAJDA Miklós: *Ferenczy Béni estéje*. Budapest, Géniuszt Könyvek, 1999. Különkiadás.; VAJDA Miklós: *Béni bácsi estéje*. In: Éj volt, egy síró magyar költővel az ágyon. Portrék. Budapest, Magvető, 2012. 21-48.

² VAJDA, 1981. 7.

olyan korábbi művekkel egyenértékű grafikák, vízfestmények, szobrok követték, melyek szerves részét képezik a művészi oeuvre-nek.

Ferenczy Béni a tragédia bekövetkeztekor már közel fél évszázados alkotótevékenységre tekintett vissza. Élete során megjárta Franciaországot, Ausztriát, Németországot, a Szovjetuniót és Olaszországot. Művészetét Európa-szerte ismerték és elismerték. Olyan klasszikus, egyetemes érvényű művészet az övé, mely a korszak nagy francia szobrászaihoz, Maillolhoz és Despiau-hoz mérhető. Eredményeinek eléréséhez hosszú, rögös út vezetett. 1919-ben emigrált Magyarországról, majd 1920-ban el kellett hagynia Nagybányát is. Az elkövetkezendő időszakban Pozsonyban, Bécsben, Berlinben és Moszkvában élt és alkotott, s csak közel húsz évre rá, 1938-ban tért vissza szülőföldjére. Bár hazatérte után néhány év alatt sikerült bekerülnie a budapesti művészeti élet élvonalába, s 1945-ben tanári állást kapott a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, hamarosan ismét mellőzötté vált. 1950-ben menesztették a főiskoláról az új intézményi rendszernek és a szocialista-realista elvárásoknak megfelelni nem hajlandó művészt. Személyiségének és a művészeti elkötelezettségének hála azonban, Ferenczy Béni minden nehéz pillanatban megtalálta az alkotás felé vezető utat. Mikor elkerülték a szobrászati megrendelések, könyvillusztrálással tartotta fenn magát, s e kényszer szülte feladatot is nagy kedvvel és művészi érzékkel végezte. Nem sokkal az életét megváltoztató tragédia előtt így nyilatkozott egy prágai művészeti lap felkérésére írt bemutatkozásában:

„És a művészet? Még sohasem volt olyan elárvult, mint ma, amikor a divatok és izmusok sűrűn váltogatják egymást, távol az „architektúra”-tól, amely ma már „csak” lázasan szervez, számít, de nem képes eleget tenni városaink növekvő térszükségleteinek, s rég kivetette birodalmából a képzőművészetet. Én mégis hiszek a művészet feladatában és nagyságában, ahogyan azt Baudelaire a Les Phares-ban megfogalmazta. Magyar vagyok, Budapesten élek, s az utóbbi években főleg könyvillusztrátorként működöm. Festek is, és szeretem a rézkarcművészetet meg a litográfiát. Örülnék, ha kis életművemet – amelyet annyi megszakítás, összeomlás, háború és nyomorúság után torzónak látok – a következő években egységesebbé és gazdagabbá alakíthatnám.” (Fordította: Bibó István)³

³ FERENCZY Béni: *Bemutakozom.* (1956) Közölve: Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. 5-6.

Hogy milyen nagyszabású tervei voltak ekkor Ferenczy Béninek, s művészetét milyen utakra kívánta terelni, már sosem tudjuk meg. Néhány hónappal később az agyában keletkezett vérrög végérvényesen megváltoztatta életét.

2. Recepciótörténet

2.1. *Ferenczy Béni kultusza a kortárs irodalom képviselőinek körében*

Betegsége és újraalkotásának híre aktívan élt a köztudatban. A polihisztorként, tanítóként tisztelt szobrász tragédiája, és csodával határos művészi regenerálódása ugyanis – Bernáth Aurél szavaival élve – „szimbóllummá magasztosult” a korszak hazai művészei, különösen az irodalmi élet fiatal képviselői számára.⁴ Ferenczy Béni akárhol járt élete során, mindig rátalált a rokon szemléletű közösségre. Hazatérve az emigrációból, már az 1930-as évek végétől aktív kapcsolatot ápolt a budapesti értelmiség, a kulturális elit egy szűk csoportjával: képzőművészekkel, írókkal, zenészekkel és műítesekkel, akik klasszikus műveltségük révén értő közönségként voltak jelen életében.⁵ Munkásságában igen fontos szerepet játszott ez a mindenkori baráti kör, aminek tagjai betegségében is aktív részesei voltak az idős művész életének. Míg az 1950-es évek első felében Ferenczy mintázta meg barátait, az irodalmi élet ifjú képviselőit, személyes tragédiáját követve ő szolgáltatott témát számukra. Az 1956-os eseményeket megélt, meggyötört, válságba került írók, költők számára ugyanis az agyembólia után újra alkotó Ferenczy Béni példaként volt jelen. A művész tragédiája a nemzet tragédiájával közel egy időben esett meg, így nem csoda, hogy a kortárs alkotók a művész személyes sorsában nemzetük sorsának kivetülését látták, s a szobrász magatehetetlenség állapotából való visszakapaszkodását, hosszas erőfeszítések árán elért újraalkotását tisztelettel csodálták. Ferenczy Béni életszeretete példát mutatott, reményt adott az 1956-os események után válságba került, hallgatásra kárhoztatott, tétlenségbe menekülő írók számára.⁶ Így az 1950-es évek végén Ferenczy Béni a

⁴ BERNÁTH Aurél: *A Ferenczy-síremlék felavatásán*. (1963) Közölve: Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. 29-30.

⁵ ILLYÉS Mária: *Személyiség és műalkotás kapcsolata Ferenczy Béni életpályájában*. Doktori disszertáció, 1981. ELTE BTK Művészettörténeti Intézet 0437. 73.

⁶ CSAPLÁR Ferenc: *Írók és műtárgyaik*. In: 20. századi magyar művészet kortárs magyar írók gyűjteményéből. Kiáll. Kat. Budapest, Kassák Múzeum, 2001. 2.

magyar irodalom kiemelkedő alkotóinak kvázi múzsájává vált, prózában és versben megírt vallomások főszereplőjévé. Olyan alkotók foglalták soraikba nevét, mint például Pilinszky János, Illyés Gyula, Nagy László, Zelk Zoltán, Weöres Sándor, Somlyó György, Vajda Miklós, Tordalagi Pál és Keresztúri Dezső. A fiatalabb generáció egyes képviselőire pedig olyan nagy hatással volt az idős mester, hogy műveikben állandó visszatérő elemként bukkant fel rajongásig tisztelt alakja. Itt elsősorban Hubay Miklóst és Juhász Ferencet érdemes kiemelni. Ez utóbbi a következő sorokat intézte a beteg mesterhez 1960-ban:

„...mi kölykök, rakéta-szívűek, pacsirta-torkúak, angyalokkal-féltelenkedők, kevélyes és dacosak voltunk a gyöngébbek, esettebbek, a megtörtebbek és fáradtabbak ezekben az esztendőkbén. Te legyőztél bennünket, fölénk-magasodtál halhatatlan hiteddel és hallatlan erőddel! De nincs szebb, vigasztalóbb és emberibb az ilyen legyőzetésnél. Te megtanítottál arra, hogy az, amit Sorsnak neveztünk, nem más, mint emberi gyöngeség, mert szembeszálltál a Sorssal, sebesült, harcos Angyal, az elkövült jobb helyett bal kézzel sújtottad fekete átokkal beírt homlokához a kardot, s az elfordította vérző, gőgös fejét. Te megváltoztattad a természetet, nemcsak azért, mert a művészet mindig a természet megváltoztatása, hanem azért, mert akkor kényszerítetted teremni őt, amikor az éjszakát, havat és jeget várt; te megtanítottál arra, hogy a művészi teremtés folytonosságát a dühödt isten sem szakíthatja meg, ha olyan művész nem akarja, mint te, kedves Barátom, Ferenczy Béni! Te megtanítottál arra, hogy kötelességünk a Folytatás, a Vallomás folytatása, mert csak az emberi vallomás ad érvényt a világegyetem szükségszerűségének, mert az élet, még a legmagasabb-szervezettségű élet is önmagában embertelen, s csak a művészettel válik emberivé. Mert a mi emberi végzetünk a Ragyogás, a Fogalmazás, de a mi egyetlen emberi szépségünk is a Ragyogás és a Fogalmazás.”⁷

Az idézett szövegrész jól szemlélteti azt a tisztelettel és szeretettel teljes viszonyulást, mely a korszak íróit, költőit a lebénult és megnémult Ferenczy Bénihez kötötte. Jól példázza még a szobrász és a 20. századi magyar irodalmi élet képviselőinek kapcsolatát azt a két verseskötet is, melyek az 1970-es években jelentek meg a Helikon Kiadó gondozásában. Ferenczy Béni 1974-es kiadású Virágoskönyve a művész főként balkezes korszakból származó virágcsendéleteit mutatja be, azon nagy 20. századi

⁷ JUHÁSZ Ferenc: *Sebesült Harcos angyal* (1960). Közlve: Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. 148.

magyar írók virágokról szóló verseivel, kikkel valaha a művész maga is jó kapcsolatot ápolt.⁸ Az 1976-os Fák könyvében pedig a művész 1956-ban készített Fák-sorozatának darabjai kaptak helyet, ugyancsak költeményekkel gazdagítva.⁹ Az illusztrátor köré csoportosított antológia egyedi példaként van jelen a magyar könyvkiadásban, efféle különleges gesztus csak egy olyan, irodalmi életre aktív hatást gyakorló személyiségnek járhatott ki, mint amilyen Ferenczy Béni volt.

2.2. Neurobiológia és művészet

A szobrász betegségének momentumai nem csupán az irodalomtörténet keretein belül számítanak jelentősnek. Környey István agykutató-neurológus munkásságának köszönhetően ugyanis Ferenczy patográfiája a magyar és egyetemes ideggyógyászat számára a mai napig fontos esettanulmányként van jelen, az afázia témakörében a jelenkor neurológusai, logopédusai rendre találkozhatnak a művész nevével. Környey az 50-es évek első felében jó barátságot ápolt a szobrásszal, aki a neurológus lányának portréját is elkészítette. Ferenczy halála után barátja rendes tagként tartandó székfoglaló előadását a Magyar Tudományos Akadémián a szobrász stroke utáni művészi teljesítményének változásáról tartotta 1974-ben.¹⁰ Kutatása eredményeit a francia L'Encephale című orvosi folyóiratban publikálta 1977-ben.¹¹ Tanulmánya megszületése óta fontos hivatkozási alapnak számít az egyetemes neurológiai szakirodalom számára, ugyanis a 20. század második felétől egyre nagyobb jelentőséget kaptak a művészek patográfiái. Ez annak a felismerésnek köszönhető, hogy a különböző betegségek hatásának leképeződései a vizuális művészetekben igen nagy segítséget nyújtanak a neurológiai, pszichiátriai folyamatok megértésében, kitágítva a mindennapos pszichiátriai tevékenység látókörét.¹² Természetesen ez fordítva is alkalmazható, hisz az adott betegség ismerete fontos támpontokat adhat a műalkotások elemzéséhez. A különböző betegségeknek és tünetcsoportoknak jellegzetes művészi megnyilvánulásai

⁸ FERENCZY Béni: *Virágoskönyv*. Budapest, Magyar Helikon, 1974.

⁹ FERENCZY Béni: *Fák könyve*. Budapest, Magyar Helikon, 1976.

¹⁰ MÉREI F. Tibor: *Környey István*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.; A székfoglaló előadásról az MTA munkatársai szerint magyar nyelvű, hivatalos írásos dokumentáció nem készült!

¹¹ KÖRNYEI, E.: *Aphasie et creation artistique*. In: L'Encephale, 1977. III. 71-85.

¹² GEREVICH József: *Lány a szekrényben*. Patográfiai és klinikai esettanulmányok. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 11.

lehetnek, és az alkotásokon egyaránt megjelenhetnek a szorongás, a depresszió, a lelki- és testi szenvedés jelei is. A pszichiátriai, neurológiai problémákkal küzdő művészekkel foglalkozó szakirodalomnak egy érdekes fejezete a stroke miatt féloldali bénulásban szenvedő képzőművészeket vizsgálja, kiknek alkotásain saját rehabilitálásuk folyamatát követhetjük nyomon. Az agyi ereket érintő betegségek igen gyakoriak, így nem csoda, hogy számos stroke következményei által korlátozott képzőművészt tart számon a szakirodalom. Az ismertebb festők közül ide sorolható többek között Otto Dix, Lovis Corinth, Reynold Brown és Anton Räderscheidt. [1-5. ábra] A hivatásos művészeknél gyakran tapasztalhatók bizonyos szabályszerűségek, melyek arra vonatkoznak, hogy a betegség közvetlen következményeként változás áll be stílusukban. Az egyik első korszakalkotó tanulmányt a témában Richard Jung professzor klinikai neurológus és kutató írta. Vizsgálatának középpontjában négy hivatásos, jobb féltekére sérült német művész állt.¹³ Publikációja 1974-ben jelent meg, ugyanabban az évben tehát, mikor Környey székfoglaló beszédét tartotta Ferenczy betegségéről a Magyar Tudományos Akadémián. Az utóbbi évtizedben újabb tanulmányok születtek a témában, s ezúton Környey 1977-es publikációjának köszönhetően már Ferenczy Béni esete is említésre került.¹⁴

Mint szó volt róla, az agyi ér záródása okozta féloldali bénulás nem számít ritka jelenségnek, és számos képzőművészt sújtott idősebb korára. A stroke következtében a sérülés egyaránt érheti a jobb- illetve bal agyféltekét, a bénulás vagy végtaggyengeség ilyenkor minden esetben az ellenkező oldalon mutatkozik. Míg a bal féltekének sérülése inkább a verbális kifejezés és megértés szintjét befolyásolja, addig a jobb agyfélteke sérülése általában a vizuális készségek számára ártalmas.¹⁵ Ferenczy Béni esetében a stroke az agy bal féltekét, így többek között a beszédközpontot érintette, melynek következtében súlyos motoros afázia lépett fel nála, és az agyi trauma következtében a már kialakult beszédképességét szinte teljes mértékben elvesztette. Auditív szövegértése ezzel szemben viszonylag ép maradt. Bár íráskészsége csak mérsékelt szintű javulást mutatott, művészetét a többi ismert példához képest kevésbé befolyásolta betegsége.

¹³ R. JUNG: *Neuropsychologie und Neurophysiologie des Kontur- und Formsehens in Zeichnung und Malerei*. In: *Psychopathologie musischer Gestaltungen*. Stuttgart, 1974, 29–88.

¹⁴ H. BÄZNER – M. HENNERICI: *Stroke in painters*. In: *The Neurobiology of Painting*. [Szerk.: F. Clifford Rose] 2006. 183.

¹⁵ H. BÄZNER – M. HENNERICI: *Painting after Right-Hemisphere Stroke*. In: *Neurological Disorders in Famous Artists – Part 2*. [Szerk.: Julien Bogousslavsky, Michael G. Hennerici] Basel, 2007. 1-2.

Annak ellenére, hogy a domináns jobb kezének alkotóképessége áldozatul esett, baljával képes volt folytatni az alkotó tevékenységet már pár hónappal a szélütés bekövetkezte után. Grafikai, akvarelljei jellegükben alapvetően a betegség előtti alkotókorszak műveire emlékeztetnek, leszámítva a vonalak bizonytalanságát és a perspektívaábrázolásban vétett apró hibákat. A betegség idején létrejövő plasztikai alkotásainak jó részén pedig semmilyen kvalitásbeli fogyatékoság nem tapasztalható, azok minősége eléri az egészséges korszak szobrainak szintjét. Hansjörg Bänzner és Michael Hennerici tanulmánya alapján, Ferenczy Béni az egyetlen ismert példa arra, hogy egy stroke-on átesett, bal agyféltekére sérült szobrász háromdimenziós érzékelése ilyen szinten ép maradjon, és ez plasztikai alkotások formájában művészeti eredményekkel legyen alátámasztva.¹⁶ A tanulmányban szereplő másik szobrászművész, Tom Greenshields vele szemben nem volt képes arra, hogy a jobb agyféltekét ért stroke után visszatérjen a tökéletes szobrászi termelésre.¹⁷ A jobbkezes szobrászművésznek, már nyolc évvel agyvérzése előtt, egy baleset következtében sérült a domináns jobb karja, melynek következtében alkotói tevékenységét kénytelen volt átültetni ügyetlenebb bal kezére. Az erőfeszítések ekkor sikerrel jártak, azonban mikor évekkel később, 75 éves korában stroke következtében a jobb agyfélteke sérült, bal keze is károsodott. Bár a gyógyulás eredményes volt, és idővel bal keze felépült, hiába volt fizikailag minden feltétel adott az alkotótevékenység folytatására, új művein a térérzékelés sérülésének nyomai voltak megfigyelhetők. A jobb agyfélteke károsodása miatt ugyanis képtelen volt felismerni és ábrázolni a háromdimenziós teret. A stroke utáni rajzain és szobrain csak a jobb oldal kidolgozására koncentrált, s a bal oldali részeket elhanyagolta, néhol el is hagyta.¹⁸ [6. ábra] E visszamaradás nyomai egészen a művész 1994-ben bekövetkezett haláláig jelen voltak művészeti próbálkozásaiban.¹⁹

Ferenczy Béni művészeti regenerálódása tehát a hasonló esetekhez mérten igen sikeresnek értékelhető. Nála a stroke az agy bal féltekéjét érintette, így elsősorban verbális képességei károsodtak.²⁰ Ezzel szemben azonban vizuális készségei nem, vagy

¹⁶ BÄNZNER – HENNERICI, 2006. 183. (F.B. esettanulmánya kapcsán ők is a Környey-féle publikációra hivatkoznak)

¹⁷ BÄNZNER – HENNERICI, 2006. 178.

¹⁸ Peter W. HALLIGAN - John C. MARSHALL: The art of visual neglect. Lancet, 1997. 139–140.

¹⁹ BÄNZNER – HENNERICI, 2006. 178.

²⁰ H. WULFF: *A beszéd elvesztése*. In: Szemelvénygyűjtemény a klinikai beszédzavarok köréből. [Szerk. Subosits I.] Budapest, 1991. 10-16.

csak kismértékben sérültek, s művészetében pszichológiai szempontból vizsgálva erőteljes változás nem volt érzékelhető többi ismert patográfiához mérve.²¹ A megállapításokat persze szigorúan orvosi szempontból kell értelmezni, és azok elsősorban a térbeli és vizuális készségek műveken tapasztalható épségére vonatkoznak. Az új korszak műveinek vizsgálata művészettörténeti szempontból ennél jóval összetettebb folyamat, ugyanis itt már tematikai és stílusbeli kérdések is fontos szerephez jutnak.

2.3. Hiátus az életműben – a „balkezes korszak” feldolgozatlansága

Ferenczy Béni betegségének részletei tehát a mai napig jelen vannak a köztudatban, s mind a hazai irodalomtörténet, mind a egyetemes neurológia kutatás számára fontos adalékokat tartalmaznak. Ezzel szemben a hazai művészettörténet-írás mellőzte a témát, nagyobb hangvételű bemutatás, elemzés a mai napig nem született a művész utolsó alkotókorszakáról. Ferenczy alkotóképességének regenerálódását a kortárs szakirodalom bár gyakran érintette, mindig csak említés szintjén foglalkozott vele, kerülve a művekre kiterjedő, elemző értékítélet alkotását. Amire támaszkodhatunk az csupán néhány rövid említés, pár mondatban összefoglalható gondolat, melyek a korszak nagy művészettörténészeinek írásaiban bukkanak fel nyomokban. Ami ezen írásokban közös, az elsősorban az az állásfoglalás, miszerint Ferenczy Béni utolsó alkotókorszaka fontos, elhagyhatatlan eleme a művészi oeuvre-nek. Betegségben elszántan alkotni akarása tehát nem csupán az ember heroikus küzdelme a betegséggel, de egy hatalmas, egyedülálló életmű méltatlan körülmények között is méltó lezárása.

Genthon István 1961-ben Ferenczy Béni új munkáit a korábbiakkal egyenrangúként említette, dicsérve a bennük újdonságként megjelenő dinamikát, Frank János pedig üde, finom csendéleteit emelte ki.²² Perneczky Géza a művész halálának évében írt tanulmányában Ferenczy kései grafikájában a reneszánsz szépség normáiról való

²¹ A tanulmány összehasonlítását nem feltétlen kell művészettörténetileg elfogadni, ugyanis az nem a betegség alatt született művek körülmekintő összevetésével készült, hanem különböző ideggyógyászok, pszichiáterek, neurológusok által írt patográfiák alapján. Ferenczy besorolására nagyban hathatott Környey pozitív megítélése is. Összehasonlító táblázat: BÄZNER – HENNERICI, 2006. 188.

²² GENTHON István: *Utószó*. In: Írás és Kép. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1961. 254.; FRANK János: *Ferenczy Béni*. In: Tárlatok – szertartások. Portrék, visszaemlékezések, útinaplók. Budapest, 2005. 238.

lemondását hangsúlyozta, mely ellensúlyként lépett fel a művész korábbi életművével, illetve kései szobraival szemben.²³ Tolnay Károly, a reneszánsz művészet nemzetközi szinten elismert teoretikusa, 1979-ben egyenesen Michelangelóhoz hasonlította a szobrász utolsó évtizedének alkotókorszakát, a beteg művészt azon nagy mesterek közé sorolva, kik pályájuk végén nem saját érett koruk vívmányait ismételtették, hanem helyette egy új *ultima manierá*-t fejlesztettek ki. Ferenczy Béni Tolnay szerint a korábbi mediterrán klasszikus kötöttségekből szabadította fel magát, visszatérve a nagybányai természetszeretethez, egy sajátosan új fejlődési korszakot nyitva művészetében.²⁴ Kontha Sándor 1981-es kismonográfiájában pedig a művész kései, 1953-ban kezdődő korszakának egyenes folytatásaként írja le az agyembóliát követő alkotóperiódust, melyben csupán a kevésbé ügyes bal kéz munkája jelentett elmozdulást az előre felvett irányhoz képest.²⁵ Ez utóbbi kettő talán elsőre egymásnak ellentmondónak tűnhet, azonban Tolnay az utolsó, természet közeli periódushoz sorolta többek között Ferenczy Béni fákról készített sorozatát is, melyet igazából 1956-ig bezárólag, a tragédia bekövetkezte előtt készített a művész. Lényegében tehát ő sem a tragikus esemény beálltától számítja az utolsó korszakot. Mint írja: „*A természeti (fizikai) katasztrófán, a megsemmisülésen diadalmaskodott a szellem, és ilyen értelemben betegsége nyilván segítette is az ultima maniera kifejtésében.*” A betegség tehát többek értelmezése szerint nem az utolsó korszak megindítója, hanem alakulásának egyik tényezője volt.

Ferenczy Béni munkásságáról jelent meg könyv Szabó Katalin és Kontha Sándor tollából is, azonban ezek csekély terjedelmük folytán részletes ismertetést nem nyújtanak az életműről.²⁶ Igazi monográfia, oeuvre katalógus ez idáig nem került publikálásra.²⁷ Jelenleg a legátfogóbb hozzáférhető munka a témában Illyés Mária

²³ PERNECZKY, 1967. 1392-1396.

²⁴ TOLNAY Károly: *Ferenczy Béni, a modern klasszikus szobrász Magyarországon.* (1979) Közölve: Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. 186.

²⁵ KONTHA Sándor: *Ferenczy Béni.* Budapest, Corvina, 1981. o.n.

²⁶ SZABÓ Katalin: *Ferenczy Béni.* Budapest, Corvina Kiadó, 1976.; KONTHA Sándor: *Ferenczy Béni.* Budapest, Corvina Kiadó, 1981.

²⁷ Jelenleg Földes Mária művészettörténész foglalkozik egy főként szobrászati részre koncentráló életmű katalógus összeállításával. FÖLDES Mária: *Ferenczy Béni* plasztikai munkáinak tudományos oeuvre-katalógusa. (Kézirat) MNG Adattár: 23236/199/I. – Ez úton szeretném megköszönni a szerzőnek, hogy a kéziratba betekintést engedett, s a Ferenczy Család Művészet Alapítvány gyűjteményének műveit hozzáférhetővé tette számomra!

1981-es kiadatlan doktori disszertációja, mely ugyancsak 1956-ig bezárólag foglalkozik az életművel.²⁸ Tanulmányának végén az utolsó korszak alkotásait két csoportra osztja: utolsó plasztikáiban felfedezi a művész hatalmas szobrászi tudásának továbbélését, azonban szemléletbeli, formai újítást nem vél felfedezni bennük. Ezzel szemben akvarell csendéleteit különleges, feledhetetlen alkotásokként írja le, melyekben véleménye szerint egy tiszta, naiv érzelmi világot tükröző, ösztönös művészet tárul elénk. Mint mondja, ennek méltatása egy külön tanulmányt érdemelne. Tehát Illyésnél is helyet kapott az a megállapítás, mely korábban Perneczky-nél is megjelent, miszerint az utolsó évek műveiben a szobrászat és a grafika stilisztikailag erőteljesen ellentétes irányba haladt. Ugyanis míg az előbbi megőrzi az életmű egészében jelenlévő klasszikus szellemiséget, addig Ferenczy tusrajzai, akvarelljei eltávolodnak a régi idők szépségeszméjétől.

A balkezes korszak alkotásait tehát több ízben sorolták említésre méltónak, mi több jelentősnek a hazai művészettörténészek, s a művek relevanciája mellett a megjelent írásokban több egybehangzó kijelentés is helyet kapott. A problémakör kibontása ez idáig mégis elmaradt. Mi lehet az oka a téma mellőzésének? Nyilvánvaló, hogy a beteg, idős szobrász felé irányuló tisztelet révén a művész életében senki sem vállalkozott arra, hogy a betegség időszakában létrejött művészeti alkotásokat kritikai elemzésnek vesse alá. A gyakorlatlan, reszkető vonalakkal dolgozó balkéz által létrehozott művek minőségbeli romlása természetesen nem vitatható, ahogy a művész eszköztárának csökkenése sem.²⁹ Ahogy Kovács Péter művészettörténész is leírta Ferenczy Béni kiállítása kapcsán a hatvanas években: e rajzokban és szobrokban hiába keresnénk a megöregedett nagy mesterek rutinját.³⁰ Mégis kétségtelen, hogy az 1956 és 1967 közötti időszakban is születtek főművek, s a létrejött alkotások jól illeszkednek abba a művészi ars poétikába, melyet Ferenczy egész életében képviselt, s mint ilyen, az életműből ki nem hagyhatók. Ferenczy halála után számos barátja, tisztelője akadt, kik aktívan ápolták a nagy művész emlékét: írók, költők, képzőművészek, művészettörténészek. Ez

²⁸ ILLYÉS, 1981.

²⁹ A számára oly kedves domborművek például teljesen hiányoznak balkezes korszakából. A plasztika domborítása alapvetően kétkezes feladat, az érmészet pedig az egyik legaprólékosabb, legprecízebb szobrászati feladat. Ellenben számos grafikát ismerünk, melyek egy-egy plakett rajzos vázlatára emlékeztetnek, ezekről a művekről a későbbiekben még részletesen szó lesz.

³⁰ KOVÁCS Péter: *Ferenczy Béni kiállítás*. In: Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve. 6.-7. 1965-1966 – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat (1966). 143-144.

utóbbiak által megjelentetett művészettörténeti írások azonban elsősorban az életmű egészének méltatásával igyekeztek megemlékezni az alkotóról, s az utolsó korszakot leginkább csupán heroikus jellege révén említették.

3. A vizsgálat módszerei

A vizsgálat során a fentebb vázolt irányelvek mellett ki kellett tűzni egyéb meghatározó szempontokat is. Hisz elsőszámú kérdésként merült fel az, hogy hogyan kell szemlélni egy ilyen betegség által korlátozott periódust, mely az idős művész közel fél évszázados alkotókorszakát kísérte? Nyilvánvalóan fenntartásokkal, létrejöttük körülményeinek figyelembe vételével. A grafika ebben az időben egyaránt szolgált terápiás célokat Ferenczynél, s volt legfőbb kommunikációs eszköze is egyben, így tehát kétségtelen, hogy a művek létrejötte mögött nem húzódott minden esetben művészi szándék.

Ferenczy Béni felesége volt az a személy, aki megteremtette beteg férjének az alkotáshoz megfelelő feltételeket: ő adott ceruzát a kezébe, s bízta önfejlesztésre. Erzsi volt az a személy is, aki a művek megőrzésében, publikálásában s a szobrok nemes anyagba való kiöntésében közreműködött. A szerető hitves szemében természetesen minden újonnan létrejövő alkotás egyformán becses értéket képviselt, az azonban a fennmaradt visszaemlékezésekből is ismeretes, hogy Ferenczy ezzel szemben – kritikus ember lévén alkotásainak művészi értékében gyakran kételkedett, s ha tehette megválogatta, hogy mely műveit mutatja meg barátainak.³¹ A művek természetes szelekciója tehát – mely az egészséges művészek műtermében is rendszerint végbe megy egy-egy félresikerült alkotás megsemmisítésekor, félre tételekor – Ferenczy Béninél elmaradt. Mégis vannak olyan szempontok, jelek, melyeket nyugodt szívvel elfogadhatunk a művész értékítéletének. Ilyenek elsősorban a még életében publikált és kiállításra küldött grafikák, melyeknek kiválasztásába természetesen a szellemileg ép alkotó is beleszólást kapott, s azok az ajándék-képek, melyekkel barátainak kedveskedett. Ezek azok az alkotások, melyekről biztosan tudható, hogy nem a „papírkosárnak” szánta a művész. Szintén ide sorolható az a néhány, legfeljebb húsz

³¹ BERNÁTH Aurél: *Ferenczy Béni*. (1966) Közölve: Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. 194.; KÖRNYEI, 1977. 74.

darabot számláló plasztikai alkotás melyet ebben az időszakban hozott létre Ferenczy. A szobrok ugyanis technikájukat tekintve megadják a lehetőséget a művésznak a hosszú, elmélyült foglalatosságra. Míg egy félresikerült tusrajz javíthatatlan, addig egy agyagszobor megfelelő körülmények között, nedvesen tartva hosszú munkafázist enged meg az alkotó számára. Így Ferenczy addig dolgozhatott plasztikáin, amíg azokat teljesen késznek nem érezte. Ez meg is látszik a műveken, hisz nem egy van közöttük, melyek kvalitásukban semmivel sem maradnak el a korábbi szobrokhoz képest.

Ferenczy Béni betegsége alatt idejének java részét alkotással töltötte, így a létrejött művek száma hatalmas. A szentendrei Ferenczy Múzeumba került hagyatékának közel 200 darabja köthető a balkezes periódushoz, és további több száz balkezes grafika található a Ferenczy Család Művészeti Alapítvány tulajdonában is. De kései munkái megtalálhatók a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében, a székesfehérvári Szent István Király múzeumban, magángyűjteményekben, barátai otthonában, művésztársai hagyatékában is.³² E dolgozat keretei nem teszik lehetővé a teljes korszak művészetének ismertetését, így jelen esetben a csekély számú, de annál jelentősebb szobrászati anyagra igyekszem fókuszálni. A grafikai anyag feldolgozása további – jelenleg is folyamatban lévő – kutatások részét képezi. Így a művész toll és tusrajzai, illetve akvarelljei közül jelenleg csak azokkal kívánok részletesebben foglalkozni, melyek a szobrászati munkák szempontjából is kiemelkedő jelentőséggel bírnak. A dolgozat további részében a fennmaradt források alapján rekonstruálom Ferenczy Béni betegségének körülményeit, művészeti regenerálódásának lépéseit, ismertetve az alkotókorszak kedvelt témáit, és jellemző stiláris jegyeit. Felvázolva tehát azt az utat, melyet betegsége során tett meg első balkezes szobrainak létrehozásáig. Ezt követve behatóbban tanulmányozom az utolsó korszak plasztikai alkotásait, melyeket az életmű egészéhez viszonyítva, de legfőképpen a 30-as évek második felétől kezdődő érett korszak műalkotásaihoz hasonlítva értékelek.

³² SZÜCS Erzsébet: *A Ferenczy-család művei a székesfehérvári gyűjteményekben*. Modern magyar művészet a székesfehérvári gyűjteményekben. 5. Kiáll. Kat. Székesfehérvár, Csók István képtár. 2005.

4. Az 1956-1967 közötti időszak rekonstruálása

4.1. A betegség körülményei, a gyógyulás folyamata

A Ferenczy Béni életében fordulópontot hozó őszi nap 1956 novemberére esett. A pontos dátumról igen eltérőek az adatok, általános nézet azonban, hogy az idős művészt november 4. után és 15. előtt érte a szélütés.³³ Mivel a források nagy része személyes visszaemlékezés, elsősorban irodalmi igényű, a részletes adatokra kevésbé koncentráló írásmű, érdemes a leginkább szakszerű forrást tekinteni hitelesnek. Környey István orvosi publikációjához a Ferenczyt kezelő kórházak jegyzőkönyveit is tanulmányozta, és így módon a szovjet csapatok bevonulásának másnapját, november 5-ét határozta meg a tragédia napjának.³⁴

Bár nem volt biztonságos az utcán tartózkodni ezekben az időkben, az idős művész mégis rendszeresen eljár otthonról. Egy nappal az eset előtt még egykori tanítványát, Martsa Istvánt és családját is felkereste József utcai műtermében, hogy megbizonyosodjon hogylétükről, és közvetlenül a szélütés előtt is bent járt a városban, hogy művészettörténész barátaival találkozzon.³⁵ Hazatértekor már igen rossz állapotban volt, mikor egy titokzatos telefonhívás érkezett. A mai napig nem lehet tudni, hogy ki hívta, és mit mondott, az idős szobrász ugyanis beszélgetés közben rosszul lett, s összeesett. Felesége kétségbeesve rohant segítségért. A doktor vérvételből állapította meg a diagnózist: Ferenczyt szívtől jövő embólia érte. A forradalom időszakában a kórházba-vitelt nem volt könnyű elintézni, másnap Bernáth Aurél feleségének, Pártos Alicenak közbenjárásával szállították a Lukács Kórházba, majd később a Kútvölgyibe helyezték át, ahol egy év két hónapot töltött felesége állandó jelenlétében.³⁶ A stroke következtében Ferenczy jobb oldala teljesen megbénult, szókincse pedig fokozatosan tűnt el.

³³ HATVANY Lajosné – DOMOKOS Mátyás: *Esti beszélgetés Ferenczy Béniről 1979. január 18-án*. Közölve: Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. 100.

³⁴ KÖRNYEI, 1977. 72.

³⁵ M. SZŰCS Ilona: *Egy műteremház a Józsefvárosban*. Budapest, Budapesti Városvédő Egyesület. 1983. 135.; *Egy múzsa emlékei*. Magyar portréfilm. (Beszélgetés Ferenczy Béni özvegyével), 55 perc, 1992. [rendező: DÉNES Gábor]

³⁶ HATVANY – DOMOKOS, 1979. 100.

Hogy Ferenczy Béni szellemi valója, személyisége mennyiben sérült, illetve mi maradt meg belőle a némaságba burkolózó testbe zárva, sokáig barátai számára is kérdéses volt. Olvasni eleinte még tudott, de kellő vérellátás híján agyának újabb részei károsodtak, s idővel már csak a francia szövegeket ismerte fel, majd később már azt sem.³⁷ Megmaradt részleges szövegértése érdekes módon tükrírásban működött a legjobban, talán annak köszönhetően, hogy plaketteknél, érmeknél igen gyakran kellett annak idején negatívban dolgoznia.³⁸ Auditív nyelvtudása azonban nem csorbult, értő módon hallgatta a rádiót továbbra is magyarul, németül, olaszul, angolul, franciául.³⁹ Eleinte Szabó Lőrinc próbálta délutánonként beszédre tanítani a beteg mestert, sikertelenül. Csupán egyszerűbb szavak, szótagok kimondására volt képes. Használt szókinccse mindössze pár tucat egy-, illetve két szótagú szóból állt: igen, nem, dehogy, á, jó, ó, jaj, ez, az, ott, itt, de, na, már, így. Néha váratlanul kibukkant pár hosszabb szó, esetleg név is, leginkább magyarul, esetenként németül és franciául is, de általában mindenféle kontextus nélkül.⁴⁰ Beszűkült, általánosan használt szókinccsével azonban rövid időn belül különféle nyomatékok, hangsúlyok, elnyújtások, hangszínek segítségével egyre többféle bonyolult jelentést tudott kifejezni. Így az indirekt non-verbális kommunikációnak hála közeli barátaival, de leginkább feleségével némiképp gördülékenyebben ment a barkochba-szerű közlésfolyamat. Ez az önkifejezésnek azonban már csak egy csökkent, belenyugvással nyugtázott formája volt. Betegsége elején még küzdelmes harcot folytatott annak érdekében, hogy kimondja a megcélzott szót, s a sikertelenség kudarcára gyakran könnyei is megindultak. Idővel aztán fölhagyott az eredménytelen próbálkozással, s helyzetét úgy demonstrálta, hogy baljával megemelte béna jobb kezét, s ölébe ejtette azt. „Hát... így” – mondta ilyenkor lemondóan. Az utolsó évben már csak jól bevált rövid szavait használta.⁴¹ Hamarosan kiderült, hogy a verbális készségekkel ellentétben a vizualitás továbbra is megmaradt számára. Már a kórházban megkezdődött az az egy éves keserves munka, mely Ferenczy művészetének föltámadásához vezetett. Először Juhász Ferenc adott neki ceruzát, melyet a művész szájába vett és azzal próbált kaszabolni az elé helyezett

³⁷ VAJDA, 1999. 7-8.

³⁸ DÉNES, 1992.

³⁹ GÁCH Marianne: *A művészet csodája*. In: Film, Színház, Muzsika, 1966. december 23. 12-13.

⁴⁰ KÖRNYEI, 1977. 73.

⁴¹ VAJDA, 1999. 8-9.

papírlap fölött.⁴² Sikertelenül. A betegség ezen fázisában még korai volt Bénit visszavezetni a művészethez. Később azonban – mikor elérkezettnek látta az időt – felesége ismét papírt és ceruzát tett elébe, s a türelmes biztatásnak, kitartó próbálkozásának hála bal kezével megkezdte a művészi tevékenység alapjainak újra tanulását.

Idő közben hazaengedték a kórházból, s rövidesen megindult önállósodása. Jobb lába valamelyest regenerálódott, így hamarosan talpra állt, és botra támaszkodva képes volt önállóan közlekedni a szobában. Bár jobb kezét továbbra sem tudta mozdítani, baljával papírra vetett káoszból hamarosan felismerhető formák bontakoztak ki, s idővel egyre jobb és jobb rajzok, akvarellek kerültek ki a keze alól.⁴³ 1959-től a mintázást is folytatta. Újonnan létrejött kispasztikái jól illeszkedtek a korábbi életműbe, méltó lezárását adva a szobrász pályájának. A beteg művész komoly küzdelmek árán ily módon megtartotta helyét a hazai kulturális életben. Régi és új művei folyamatosan jelen voltak a nagyobb kiállításokon, és a fontosabb művészeti folyóiratok hasábjain. Betegsége nem csorbított hírnevén, hanem éppen ellenkezőleg, valamiféle misztikummal gazdagította azt.

4.2. Ferenczy Béni és a közélet (1956-1967)

Ferenczy Béninek sosem voltak személyes ellenségei, Magyarországon mégis folyamatos akadályok elé került művészi pályájának előre vitele. Ahogy Frank János írta róla: „*Nem taszították a perifériára szerencsétlen véletlenek, egész életében visszatérő motívum volt a kedvező lehetőségek helyzeti előnye, a csábítás. Ő azonban mindig tudott nemet mondani. Vállalta a hosszú-hosszú mellőzést – bár sohasem mártírkodott –, vállalta, hogy talán gőgösnek nézzék őt, aki telve volt megértéssel és szeretettel.*”⁴⁴ Élete diadalmenetek és hullámvölgyek folyamatos váltakozásával telt. A kezdeti fiatalkori sikerek után 1919-ben emigrált Magyarországról. Az idegenföldön töltött időszak, bár nemzetközi ismeretséget hozott számára, egyben anyagi-, magánéleti

⁴² JUHÁSZ Ferenc: *Horgonyok*. (2001. január 9.) In: 20. századi magyar művészet kortárs magyar írók gyűjteményéből. Budapest, Kassák Múzeum, 2001. 10.

⁴³ DÉNES, 1992.

⁴⁴ FRANK János: *Barkochba*. (1979) In: Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. 163.

és egészségügyi problémákat is gördített elébe, melynek következtében folyamatos vándorlással teltek ezek az évtizedek. A 30-as évek közepén azonban elvette második feleségét, Erzsit, és rövidesen művészetének felívelése is megkezdődött, s mikor 1938-ban hazatért Magyarországra, szinte egyből bekerült a kulturális élet élvonalába, a megpróbáltatások azonban, mint tudjuk nem értek véget. Rövidesen ugyanis ismét perifériára került. Bár kitartásának hála hosszú évek munkájával sikerült visszakapaszkodnia a művészeti életbe, és az 50-es évek aktív illusztrációs tevékenysége mellett 1954-től ismét érdekeltté vált a köztéri megrendelésekben, pályájának újbóli felívelésének a szovjet csapatok betörésével közel egy időben megesett szélütés vetett véget.

Ferenczy kulturális életben betöltött ingadozó szerepe főként annak tudható be, hogy autonóm alkotóként nem kívánt a művészetben és művészi nevelésben túlnyúló, politikai célokat szolgálni, és az irányadóként megadott szocialista-realista stílust követni. Betegsége után azonban a személyéhez és művészetéhez való hozzáállás nagyban változott. Az öntörvényű, politikai nyomással dacoló, önálló művészi elveket valló művésztanárral szemben a beszédképességétől megfosztott, főként virágcsendéleteket és bibliai jeleneteket festő aggastyán már „nem zavart sok vizet” a korszak művészeti életében, s elvárások sem irányultak kulturális életben betöltött szerepéhez. Nem lehet véletlen tehát, hogy pont ez az időszak hozta el végül életműve méltó elismerését. 1958-ban Kiváló Művésszé tüntették ki, 1965-ben pedig megkapta a Kossuth díj legmagasabb fokozatát is, mint ahogy a Népszabadság írta: „...egész életművéért, különösen a legutóbbi időben kifejtett munkásságáért.”⁴⁵

Az új korszak elhozta Ferenczy nagy önálló tárlatainak megrendezésre kerülését is. 1958-ban a brüsszeli világkiállítás magyar pavilonjában volt kiállítása, majd 1959-ben a Nemzeti Szalonban nyílt gyűjteményes tárlata.⁴⁶ A balkezes korszak termékei ekkor még kimaradtak a kiállított anyagból, azonban 1963-ban a bécsi Künstlerhaus-ban nyílt nagyszabású életmű-kiállításán már az új művek is képviselték magukat.⁴⁷ A tárlaton

⁴⁵ *Népszabadság*. 1965. április 4. [MTA – lexikontár (újságkivágat)]

⁴⁶ *Ferenczy Béni kiállítása a Nemzeti Szalonban*. Kiáll. Kat. Budapest, 1959.

⁴⁷ A művész kívánságára a kiállítást kortárs festők műveivel bővítették, így az végül *Ferenczy Béni kortársainak körében* (*Bildhauer Béni Ferenczy im Kreise seiner Zeitgenossen*) címen nyílt meg. A karlsplatz-i palota hatalmas termeiben Ferenczy 225 műve mellett olyan művészek alkotásai szerepeltek, mint Berény Róbert, Bernáth Aurél, Bornemisza Géza, Czóbel Béla, Derkovits Gyula, Egry József, Elekffy Jenő, Ferenczy Noémi, Kmetty János, Márffy Ödön, Novotny Emil Róbert és Szőnyi István.⁴⁷ A

kiállított 97 szoborműből négy, 89 grafikai alkotásból pedig három alkotás képviselte a balkezes korszakot.⁴⁸ Ferenczy nemzetközi terepen való bemutatása pedig az osztrák kiállítás után is folytatódott egy belgiumi vándorkiállítás formájában.⁴⁹

1964-ben Székesfehérváron a Szent István Király Múzeumban nyílt kiállítás újabb műveiből Kovács Péter művészettörténész rendezésével. Itt az utolsó évek munkái már kiemelkedő szerepet játszottak, a *Játszó fiúk* kompozíció állomásai mellett ugyanis e művek adták a tárlat gerincét. Ahogy a kurátor összefoglalta a kiállítás koncepcióját, az egyik rész a Ferenczy Károly *Kódobálók* című festménye által meghihletett, Béni életpályáját végigkísérő kompozíció megszületését hivatott bemutatni, a másik rész pedig a művész újjászületését reprezentálta.⁵⁰ Az egy hónapon keresztül nyitva tartó tárlatot több mint 3000 látogató tekintette meg, ami igen népes számnak tekinthető a vidéki kiállítás esetében.

Szintén fontos momentum, hogy új és régi grafikai ez időben rendszeresen megjelentek különböző művészeti folyóiratokban, főként 1956 után alapult irodalmi lapokban, így az *Élet és Irodalomban*, a *Kortársban* és az *Új Írásban*, melyekben író barátai is rendre publikáltak. 1961-ben *Kép és Írás* címen összegző album jelent meg, mely Ferenczy Béni művészeti írásait és fontosabb műveinek reprodukcióit tartalmazta. Az időszak köztereinken és temetőinkben is ott hagyta bélyegét. Több korábban készített műve is felállításra került 1956 és 1967 között, s ebben az időszakban avatták fel apjának és bátyjának készített síremlékeit is. A fenti felsorolásból látható, hogy az idős szobrász az 1960-as években nagy megbecsülésnek örvendett, s a hazai kulturális színtéren nem csupán a művészetének betegségen való győzedelmességét éltették, de egész életpályája ekkor érte el méltó elismerését.

kiállítást Genthon István rendezte, aki már a budapesti tárlatnak is társkurátora volt, s a kiállítás katalógusában külön kitért a művész új műveire: „*Von schwerer Krankheit genesen, arbeitet nun der Künstler wieder und vermehrt die Galerie seiner Schöpfung mit neuen Figuren. Wir hoffen, dass die Kunst Béni Ferenczys beim österreichis Publikum eine günstige Aufnahme finden wird.*” In: *Bildhauer Béni Ferenczy im Kreise seiner Zeitgenossen*. Ungarische Kunstaussstellung. Wien, Künstlerhaus, 1963.

⁴⁸ Miklós (Nicolas) 1958, bronz, 38 cm; Aranykor (Das goldene Zeitalter) 1959, bronz, 47,5 cm; Bartók Béla portréja (Bartók Kopf) 1961, bronz, 32 cm; Álló fiúakt (Stehender Knabenakt) 1962, bronz, 27 cm; Menekülés Egyiptomból (Auf der Flucht nach Ägypten) 1960, akvarell, 43x32 cm; Ciklámen (Alpenveilchen), 1960, akvarell, 56x38,5 cm; Hibiszkusz (Hibiskus) akvarell, 56x39 cm.

⁴⁹ 1965-ben Hágában a Városi Múzeumban nyílt gyűjteményes tárlata, majd 1966-ben Brugge, Kortrijk és Gent fogadta vendégkiállítását. Forrás: FÖLDES, 1991.

⁵⁰ KOVÁCS, 1965-1966. 143–144.

4.3. Halála és emlékezete

Ferenczy Béni utolsó évei tehát aktív munkával teltek. A szerető hitves, illetve a régi baráti kör biztató, támogató jelenlétében dolgozó művészt betegsége során egy egész ország kísérte végig megbecsülésben, figyelemmel. A nagyobb újságok kiállítások révén rendszeresen hírt adtak állapotáról, és műterem-látogatások formájában mutatták be megváltozott életkörülményeit. Feleségének és az alkotás éltető örömeinek hála még több mint egy évtizedig dolgozhatott baljával, a magyar művészet egyedülálló műtárgygyűjtését hagyva hátra az utókornak.

Betegségének 11. évében Ferenczy Béni jobb oldalára lebénuult teste csupán akkor reagált a vakbélgyulladásra mikor az már veszélyes stádiumba jutott. 1967. május 22-én műtötték meg a János Kórházban, ahol az életmentő eljárás során ismét agyembóliát kapott, melynek következtében bal oldala is lebénuult, ő maga pedig kómába esett.⁵¹ Ekkor vette kezdetét végső, 11 napig tartó küzdelme az életben maradásért. Szíve, melyet éveken keresztül erősítettek betegsége során olyan erős volt, hogy nem akart megállni. Az orvos szerint egy futó belehalt volna öt perc alatt, ha úgy vette volna a lélegzetet, olyan erős szívverés mellett mint a viszontagságos életutat bejárt szobrász.⁵² Felesége és barátai végigkísérték haláltusáját, mígnem felhagyott a szíve a küzdelemmel, s véget értek szenvedései. 1967. június 2-a volt ekkor.

Számos olyan gesztust lehet megemlíteni, mely halála után emlékezetére, személyiségére, művészetére irányult. Kortárs írók, költők prózában és versben emlékeztek meg róla, a képzőművészeti szféra pedig kiállítások egész sorával tisztelgett előtte. A halálát követő emlékkiállítások mellett, az 1971-ben a Műcsarnokban rendezett I. Nemzetközi Kisplasztikai Biennálénak központi tárlata is az ő életművét hivatott bemutatni.⁵³ A következő évtizedekben jó pár kötet, tanulmány jelent meg, hogy részleges bemutatást nyújtson hatalmas életművéről. Azonban, ahogy Kontha Sándor is több ízben utalt rá, Ferenczy Béni életműve tényleges jelentőségéhez képest még ma sem eléggé ismert, nem eléggé megbecsült. Emlékezete az utóbbi időben halványulni látszik, s az életművet méltó módon bemutató monográfia illetve az életmű 21. századi elvárásokhoz méltó kiállításon való bemutatása is várat magára.⁵⁴

⁵¹ KÖRNYEI, 1977. 72.; VAJDA, 1999. 6.

⁵² DÉNES, 1992.

⁵³ I. Nemzetközi Kisplasztikai Biennálé. [Szerk. BARANYI Judit] Budapest, Műcsarnok, 1971.

⁵⁴ KONTHA Sándor: *Levél Ferenczy Béninek*. In: Népszava. 1989. június 24.

5. Ferenczy Béni művészete 1956-1967 között

5.1. Művészeti feltámadás és a „balkezes korszak” patográfiája

Ferenczy Béni művészetének regenerálódásához hosszú, küzdelmes út vezetett. A szélütést követő időszakban élet és halál között lebegett, s a gyógyulás első hónapjaiban ismerőseinek nagy része gondolatban már eltemette az idős mestert, gondolván, hogy a beszéddel együtt szellemi valóját is elvesztette az agykárosodás során. A gyógyulás folyamán azonban rövidesen érzékelhetővé vált a néma testbe zárt szellem jelenléte. Ferenczy Béni auditív szövegértése továbbra is friss maradt, és nem csupán a mindennapi társalgást, de az összejövetelek alkalmával megindult magasabb röptű beszélgetéseket, felolvasott irodalmi műveket is értelemmel kísérte, a megindító eseményekre, műalkotásokra érzékenyen reagált.⁵⁵ A művészetnek hála, idővel képessé vált arra, hogy lenyűgözően kivételes személyiségét, gondolatait vizuális módon közvetítse a külvilágnak műalkotások formájában.

Ferenczy világéletében domináns jobbkezes volt, balját csak akkor használta precíziós tevékenységre, mikor a munka mindkét kéz használatát igényelte – így például a fa illetve a kő megmunkálásánál, és az érmek, domborművek felületének kialakításánál. A szélütést követően egészen az alapoktól kellett kezdenie a bal kéz művészi szintre való fejlesztését. Hogy művészetének ügyetlenebbik kezére való átültetése oly sikeresnek bizonyult, Környey szerint részben genetikai tényezőknek volt köszönhető. Béni bátyja, Valér ugyanis, bár szintén jobbkezes volt, bal kezét is tökéletesen tudta használni precíziós feladatok elvégzésére.⁵⁶

A művészi újjáéledés gyakorlatainak legfőbb eszköze a másolás volt. Elsősorban Rembrandt, Delacroix és Michelangelo bibliai témájú művei ihlették meg, de más művészek alkotásait is megelevenítette, többek között saját korábbi munkáit. [8. és 10. ábra] Épen maradt rendkívüli vizuális memóriáját szemlélteti az a tény, hogy a munka közben gyakran már nem nézte az eredeti mű reprodukcióját, hanem korábban tanulmányozta azt át, hogy félre téve, órákkal, napokkal később emlékezetből vethesse papírra ceruzával, tollal, akvarellal.⁵⁷ E munkamódszer részben abból a sikertelenségből

⁵⁵ KÖRNYEI, 1977. 73.; HUBAY Miklós: *Boldog Béni ünnepére* (1979) Közölve: Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. 181.

⁵⁶ KÖRNYEI, 1977. 71-72.

⁵⁷ KÖRNYEI, 1977. 74.

eredeztethető, amit Ferenczyból az afáziás írásgyakorlatok eredménytelensége váltott ki.⁵⁸ Az emlékezetből való másolás esetében ugyanis már nem okozott frusztrációt, ha az elkészült mű nem hű másolatként volt jelen. Létrejövő grafikái így alapvetően nem is reprodukáltak, hanem interpretáltak a régmúlt idők nagy festőinek műveit, és így azok sajátos, egyéni ízzel gazdagodtak. A bizonytalan, töredezett vonalak idővel egyre könnyedebbé váltak, s rövidesen elkezdett önálló kompozíciókkal is kísérletezni. Igen gyakoriak voltak, a sokalakos, dolgozó parasztokat, zenélő férfiakat, iszogató-, beszélgető társaságokat megjelenítő csoportképek, intim hangulatú kétszereplős beállítások és egyéb, biblikus jelenetek – különösképpen a Menekülés Egyiptomba témakör. A leggyakoribbak mégis a virágcsendéletek voltak. [11-15. ábra] A szélütést követő időszakban Ferenczy művészeti regenerálódása viszonylag gyorsan haladt, alig több mint egy év alatt sikerült elérnie azt a stabil minőséget, melyet a hátra levő években nagyjából egyenletesen tudott tartani.⁵⁹ Portréábrázolások esetében továbbra is jól megragadta az ábrázolt személy karakterét, és a perspektivikus térkezeléssel sem voltak problémái. Az apróbb eltéréseket, illetve az emberi arányok esetleges torzulását úgy vélem, hogy olyan tudatos művészi szándékként kell számon tartani, mely Ferenczy életművében korábban is jelen volt. Az akvarellek színezése a szobrász korábbi grafikáival összevetve sokkal merészebb, kísérletezőbb hozzáállást mutatott. Ugyanis míg a szélütés előtt keletkezett vízfestményeknél a szobrászokra oly jellemző visszafogott színkezelés volt jellemző, addig az új művek gyakran gazdag, élénk, vibráló színvilággal jelentek meg. Összefüggéseiben vizsgálva tehát az új grafikákat, a vizuális készségek alapvetően nem csorbultak, a kvalitásbeli különbségek elsősorban a bal kéz bizonytalanságának, esetlenségének tudhatók be. Ettől függetlenül a grafikában valós és lényegi változások tapasztalhatók a korábbi rajzokhoz, akvarellekhez mérten, ezek a különbségek azonban elsősorban a grafikák jellegében mutatkoztak és csak másodsorban kvalitásukban, minőségükben.

A balkezes korszak művészete tehát nem csupán automatizmus volt, hanem tudatos alkotótevékenység. A művek hatalmas számát pedig nem a futószalag szerű termelés okozta, hanem az alkotásra jutó idő megsokszorozódása és a már említett természetes szelekció hiánya. Ferenczy Béni tevékenységének, időtöltésének köre betegsége éveire igen beszűkült. Szabad idejében színes reprodukciókkal ellátott

⁵⁸ KÖRNYEI, 1977. 74.

⁵⁹ KÖRNYEI, 1977. 79.

művészeti albumokat lapozgatott, zenét hallgatott és fogadta látogatóit. A korlátozott lehetőségek mellett alkotásra azonban mindig nyílt alkalom. És ő alkotott, állandó jelleggel. Frank János így emlékezett vissza rá: *„Szemtanúja voltam életrendjének ebben az időben. Már korán reggel leült munkaasztala mellé, valamilyen verandafélén – műterme sohasem volt, egész életében –, és dolgozni kezdett, szenvedélyesen, még a kedvenc keverésű teáját is kihűlni hagyta. Művészeti szerszámmá avatta a Parker golyóstollat, vagy pedig akvarellezett. Volt időm végignézni híres virágcsendéleteinek születését, s láttam, mennyi örömet és gyógyulást is jelentett ez a munka a művésznek.”*⁶⁰

5.2. Az utolsó korszak szobrászati alkotásai

Számos tollrajz és akvarell született meg, mire az agyag és a mintázófa ismét előkerült Ferenczy Béni szekrényéből. Bár a legtöbb forrás 1959-re datálja első balkezes plasztikai alkotását, igen valószínű, hogy már 1958 februárjában tett kísérleteket a mintázásra. Erre az időpontra teszi ugyanis Környey annak az álló fiúalaknak a keletkezését, melynek reprodukcióját tanulmányában is leköszölte.⁶¹ [18. ábra] A kisplasztika esetlen mintázásában nem nehéz meglátni a kezdeti próbálkozásra utaló nyomokat. Könnyen elképzelhető, hogy az erős önkritikával bíró művészt az első kísérlet elégedetlenséggel töltötte el, így a mintázás folytatását egy darabig mellőzte. Az elmélet alátámasztására szolgálhat az a tény is, hogy e művet a művész életében egyszerű sem mutatták be a nagyközönség előtt, valószínűleg felesége, Erzsi utólag öntethette ki bronzba. A kezdeti sikertelenség után Ferenczy Béni a források alapján csak egy évvel később vágott bele újból a szobrászati alkotótevékenységbe, ez esetben igen jó eredménnyel. Az *Aranykor* néven elhíresült 1959-es kisplasztikát már bátran mutathatták be úgy, mint szobrászati újjáéledésének első darabját. [16-17. ábra] Ha az 1958-as munkát csupán mintázási gyakorlatként, kevésbé sikerült kísérletként fogjuk fel, nem csorbul e kijelentés hitelessége.

Ferenczy első, műalkotásként kezelendő balkezes szobrát tehát 1959-ben készítette el. Egy fiatal fiú alakját ábrázolta, mely mezítenül egy nagyméretű farönkön egyensúlyozott. Mikor felesége bronzba öntette és megmutatta neki, kutatva nézett rá:

⁶⁰ FRANK, 1979. 165.

⁶¹ KÖRNYEI, 1977. 77. (Fig. 6.b.); 79.

– Igen? – Igen, – mondta Erzszi – Ez egy teljes értékű dolog. Csak folytasd, csak csináld tovább.⁶² És valóban. Az egyensúlyozó fiúakt Ferenczy legjobb plasztikai alkotásai közül való. Az anatómiailag szépen formázott műben továbbra is jelen van a szobraira oly jellemző szigorú, építményes felépítés, átgondolt kompozíció, mégis sokkal könnyedebbre, levegősebbre sikerült a korábbi plasztikákhoz képest. Pataky Dénes idézett szavaival: „*Régi világában a plasztika tökéletességé és szépségé volt az első szó. Most inkább a belső értéke, a jóság, a tisztaság jutnak szerephez művészetében.*”⁶³ Genthon István az *Aranykor* „ifjú Herculese” kapcsán emelte ki a balkezes alkotókorszakban újdonságként jelen lévő dinamikát.⁶⁴ Tolnay Károly pedig az új, *ultima manierát* képviselő korszak legrepresentatívabb műalkotásának nevezte a faágak között egyensúlyt kereső siheder nyílt formáit, melyben véleménye szerint a béna és néma művész legfőbb vágya talált kifejezésre: a szabadon lebegés.⁶⁵

A plasztika méltatói rendre hangsúlyozták a mű önvallomás jellegét, a művészen jelen lévő mozgásvágy, és küzdelem kifejeződését. Nyilvánvaló, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy a faágon kapaszkodó, egyensúlyt kereső gyermekalak bal kezével és lábával kapaszkodik, míg jobb oldali végtagjait az égnek emeli. A küzdelem mellett azonban az életöröm is érzékelhetően jelen van az alkotáson. Ahogy Vajda Miklós írta: „*Mi sem lett volna természetesebb, mint hogy heroikusan visszaszerzett munkaképességével a saját tragédiáját is megfogalmazza; a legtöbb művész alighanem megtette volna ezt. Ferenczy Béni egyetlen tollvonással sem fordult önmaga felé.*”⁶⁶ Ferenczy Béni sosem használta művészetét arra, hogy betegségén, személyes sorsán szenevelegjen. Belső gyötrelmei csupán ilyen finom utalások révén mutatkoznak meg művein.

A kisplasztika címét Hubay Miklóstól kapta, aki egyik látogatása alkalmával látta először a kis agyagvázlatot. Az író a gyermekalakban egyből a vergiliusi aranykor megtestesítőjét látta, a leszakított holt faágban pedig Ferenczy Béni megbénult kezének

⁶² DÉNES, 1992.

⁶³ KOVÁCS Péter: *Ferenczy Béni rajzok a Csók István Képtárban*. In: Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve. 4.-5. 1963-1964 – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat (1965) 139-141.

⁶⁴ GENTHON István: *Utószó* (1961) In: FERENCZY Béni: *Kép és Írás*. Budapest, 1961. 254.

⁶⁵ TOLNAY, 1979. 186-187.

⁶⁶ VAJDA, 1999. 19-20.

szimbólumát.⁶⁷ A művész örömmel üdvözölte a címadást, így kapcsolódott össze a vergiliusi pásztorénekekben rejlő, aranykort hozó fiúról szóló jóslat, és a szobrász első balkézzel mintázott szoborműve.⁶⁸

Hogy a beteg Ferenczy szobrászati önvallomása alanyául éppen a törékeny testű fiatal serdülő fiú alakját választotta, nem véletlen. A fiatal fiúakt ugyanis állandó elem volt művészetében, mondhatni egész pályáját végigkísérte. Már az 1910-es évek végén készült művei közül is az álló férfiak voltak azok, melyek a legnagyobb hatást váltották ki művei közül. A keresés éveiben fiúaktjait kezdetben naturális stílusban mintázta, majd ugyan ezen az alakon végezte kubista stíluskísérleteit is. [22-24. ábra] Az emigráció éveinek munkáiról igen hiányosak az ismereteink, a plasztikák nagy része ugyanis szétszóródott külföldön, azonban az 1930-as évek második felében, Ferenczy Béni érett korszakának kezdetén ismét nagy jelentőséget kaptak a fiú aktok. Itt már kifejezetten kisfiú-szobrokról, siheder kamaszokról van szó, az 1910-es évek kifejlett férfitesteivel szemben. [25-29. ábra] A feleségét ábrázoló masszív női aktok mellett ez a magányos fiúalak adta központi témáját. Illyés Mária Ferenczyról írt disszertációjában hangsúlyozza, hogy a serdülő fiú alakja oly gyakran szerepelt Ferenczy munkáiban önállóan, vagy az erős női alakkal együtt, hogy annak mintegy ellenpólusává válva testesítette meg az anya mellett a fiút, az anyagi lét mellett a szellemet. Ez előbbi már csak azért is magától értetődő, mivel a siheder alak első változatát a művész második feleségének, Erzsinek korábbi házasságából származó, Szovjetunióban maradt gyermeke után faragta ki, s adta neki a *Miklós* nevet.⁶⁹ [29. ábra]

Miklós, azaz Nicola elvesztése, és Ferenczy Béni első házasságából származó fiának halálhíre kétségtelenül nagyban befolyásolta a törékeny fiúalak szomorú, magányos figurájának létrejöttét. A művek összessége azonban azt a benyomást kelti bennünk, hogy Ferenczy fiú alakjai ennél jóval összetettebb jelentéssel bírnak. A reá jellemző szűkszavúság műveire is rá illett, Ferenczy ugyanis mindig is tartózkodott a didaktikus elbeszéléstől. Helyette képes volt egy-egy egyszerű, letisztult aktba vagy torzóba sűrűsíteni összetett mondanivalóját, melynek legőszintébb kifejezője a siheder fiú alakja volt. Kisfiú aktjai idővel egyre inkább váltak általános érvényűvé, mintegy belső

⁶⁷ HUBAY, 1972. 7-8.

⁶⁸ HUBAY, 1972. 254-255.; VERGILIUS: IV. Ecloga – részlet (ford.: Trencsényi-Waldapfel Imre)

⁶⁹ ILLYÉS, 1981. 68.

önarcképekké, önnön szellemiségének kifejezőivé mintsem konkrét személy megformálójává.

Fiú alakjaira, és leginkább az érett korszak főművének számító *Játszó fiú*kra, és annak különféle változataira komoly hatással voltak édesapja, Ferenczy Károly korai művei is, kiváltképpen a *Tékozló fiú* egy korai vázlata és a *Kődobálók* című kompozíció.⁷⁰ [28. és 30-31. ábra] A finom naturalista képek visszafogott, merengő, már-már tragikus hangvétele visszaköszön Ferenczy Béni magukba zárkózó aktjain is, csak úgy, mint az apa által megfestett fiúalakok csapott válla, melankolikus kisugárzása és drámai beállítása.⁷¹ Érdekes jelenséggé fogható fel, hogy a Ferenczy Károly árnyékából szabaduló fiút a festőóriás munkásságának éppen azon korszaka ragadta meg, melytől a Bastien-Lepage naturalizmusától eltávolodó művész a későbbiekben teljesen elhatárolódott. Az apai örökségből kiinduló és önnön sorsának tragédiái által személyessé vált magányos fiúalak tehát végigkísérte Ferenczy Béni életművét, és a balkezes korszak plasztikájában is központi szerepet kapott. Az *Aranykor* rönkről elrugaskodó, egyensúlyozó sihedere a 60-as évek művészetében elsősorban a már megszokott álló formátumban jelentkezett, s az álló fiúakt alakja több változat után egy 1962 és 1963 között készített műben nyerte el kikristályosodott formáját. Ferenczy ugyanis 1962-ben mintázta meg azt a kisplasztikát, mely alapján egy évvel később elkészült a balkezes korszak egyetlen nagyalakú plasztikája. [19-21. ábra] Az *Álló fiú*, más néven *Fiú akt fatörzsszel* című munka nem csupán teljesen egyenrangú alkotás a korábbi művekkel, de tekinthető művészi hitvallásának összegzésének is. Jól tükrözi Ferenczy Béni antik művészethez fűződő kapcsolatát, melynek hatása szinte egész életművében jelen volt plasztikáin, hisz a kiemelt munka esetében az antikvitas a szokottnál is erőteljesebben érezteti hatását. Ez mutatkozik meg a szoboralak jellegzetes kontraposzt tartásán és a figura jobb lábát támasztó farönk jelenlétében, mely a római márványszobrok sajátja. Eredeti, autentikus funkciója a kőszobor stabil statikájának elérése volt. Az ókori szobrászat hatása mellett azonban az alak mintázását, arcvonásait, testfelépítését tekintve tipikus Ferenczy Béni alkotással állunk szembe. Az akt valószínűtlenül vaskos bokája és csuklója, tudatosan torzított arányú testfelépítése Ferenczy művészetének egyik kulcspontja. Az élethű, anatómiailag pontos testhez

⁷⁰ CSENGERYNÉ NAGY Zsuzsa: *Rokon motívumok Ferenczy Károly és Ferenczy Béni életművében*. In: *Művészet* 1968. június IX. évf. 7. sz. 10-13.

⁷¹ ILLYÉS, 1981. 68-69.

viszonyított torzításait ugyanis hosszú művészi pályája során gyakorolta be, s rendszeresen alkalmazta. Célja mindig a kívánt művészi hatás elérése volt. Így kutatta például az anatómiában a fiatalság jegyeit is, melyet művészetében a méretek általa legharmonikusabbnak tekintett arányainak alkalmazásával ért el. A „fiatalság titkát” végül az alak vékony derekú, súlyos végtagú, magasra rajzolt mellű arányaiban találta meg.⁷² Ezek a vonások ismerhetők fel a 60-as évek szoborműveinek nagy részén is.

Az 1962-es kisplasztika alapján készült el a szobor közel életnagyságú párdarabja 1963-ban. [21. ábra] Mivel Ferenczy betegsége okán fizikailag nem volt képes méretesebb anyagok mozdtítására és két kezét igénylő tevékenység folytatására, a nagyobb munkák kivitelezésében tanítványai, Vigh Tamás és Martsa István álltak rendelkezésre.⁷³ Ők végezték a Ferenczy által készített, tervként szolgáló kisplasztika alapján a váz és az agyag felhordását, melyen az utómunkákat és végső simításokat Ferenczy maga végezte.⁷⁴ Az életnagyságban elkészült szobor egy példánya 1977-ben kútszoborként került felállításra a belvárosban, a Váci és Kígyó utca kereszteződésénél. [20. ábra] Ez a művész egyetlen köztéren elhelyezett balkezes plasztikája.

Tanítványai segítségével az 1956-1967 közötti időszakban több nagyméretű szobra is megvalósult Ferenczy Béninek, azonban az említett fiúaktot leszámítva ezek nagy része korábbi, betegség előtti időszakban készített tervek megvalósítása volt. Így például édesapja síremléke, melynek terveit már 1944-ben elkészítette a művész. François Gachot Ferenczyról írt 1949-es ismertetőjében került először publikálásra a dombormű gipszmintája.⁷⁵ Bár a források szerint a korai tervek nagy része elpusztult a háborúban, a fennmaradt reprodukció ismeretében dőlt meg az az elképzelés, miszerint a síremlék a balkezes korszakból származik.⁷⁶ A betegség időszakában valóban született néhány esetlen rajz a domborműről, azonban a végső, megvalósult síremlék nyilvánvalóan a korai terv alapján készült, külső segítséggel.⁷⁷

⁷² HUBAY, 1972. 260.

⁷³ TEKNŐS Péterné: *Ferenczy Béni és művészetének hatása tanítványaira*. Szakdolgozat. Budapest, 1967. ELTE BTK Művészettörténeti Intézet 0206. 55.

⁷⁴ A *Film, Színház, Muzsika* című folyóirat egyik műterem-látogatásról szóló cikkében publikálták azokat a fotókat, melyeken a beteg művész az életnagyságú álló fiú mintázásával foglalatoskodik; Forrás: GÁCH Marianne: *A műteremben*. In: *Film, Színház, Muzsika*. 1963. szeptember 6.

⁷⁵ GACHOT, François: *Ferenczy Béni*. (francia és magyar nyelven) Budapest, Új Idők. 24.

⁷⁶ KÖRNYEY, 1977. 74.; Bernáth Aurél síremlék-avatáson mondott beszédében utal erre. Forrás: BERNÁTH, 1961. 29-30.

⁷⁷ Ferenczy Károly síremlékterv. 1960 k. 710x545 mm; Ferenczy Múzeum, Szentendre, Ltsz.: 76.42.F.

Szintén ebben az időszakban, 1961-ben került felállításra a művész 1956-os *Ülő nője* a Horváth kertben. Félbehagyott agyagmintáját Martsa István hosszú időn keresztül őrizte műtermében, s hogy el ne fagyjon, télen infralámpával tartotta melegen.⁷⁸ Évekkel később végre köztérre került ez az alkotás is. A bronzszobor munkálataiban Ferenczy másik tanítványa, Vígh Tamás segédkezett. Ferenczy Béni nyomon követte művének köztérre kerülését. Hagyatékában fönmarat egy rajz, melyben alkotását a kiszemelt helyen, az alagút tövében található Horváth kertben ábrázolta egy lehetséges elrendezésben.⁷⁹

Visszakanyarodva a fiú-akt témához, az utolsó alkotókorszak álló fiúaktjaiból érdemes kiemelni egy korai, 1959-es darabot is, mely jellegét tekintve leginkább hasonlít az 1930-as évek Miklós-szobraihoz. [25. és 32-33. ábra] A korai szobrokkal szemben azonban itt nem egy magányos, elhagyatott fiú lett ábrázolva, hanem egy nyitott, életörömmel sugárzó alak, aki mintha üdvözlő mozdulatot tenne. Miből eredhet a beteg művész által megformált alak optimizmusa? A feltevések szintjén maradva, amennyiben elfogadjuk azt, hogy az 1959-es a kispasztika is Ferenczy feleségének fiát ábrázolja, a pasztika születésének hátterét nem nehéz megmagyaráznunk. Miklós apját kivégezték, s a fiú egy szovjet gyári iskolába került, majd Moszkva kiürítésénél hátszágba telepítették. Oroszként nőtt fel, magyarul nem beszélt. Nős családapaként azonban 1956 nyarán felkereste huszonegy éve nem látott anyját Budapesten.⁸⁰ Talán ennek az örömteljes eseménynek a megörökítését pótolta Ferenczy évekkel később, pasztikai alkotókészségének rehabilitálásakor.

A korábbiaknál esetlenebb, de talán pont ez által igen megrendítő alkotás egy Ferenczy halálának évében készült kispasztika, mely egy fiú torzóját ábrázolja. [60. ábra] Az alak testfelépítése még a művész cingár gyermekalakjaihoz mérten is igen vékony, mondhatni megkínzott. Keskeny terpeszben áll, fejét a szobrász 1956-os *Tékozló fiújához* hasonlóan enyhén balra dönti, kezei hiányoznak. [61. ábra] Ferenczy korábban a tékozló fiút ábrázoló kispasztikából is készített hasonló torzó változatot.⁸¹ A művész ezen munkáinál már nem annyira az antikizálás volt a cél, mint inkább a drámaiság fokozása és a befelé zárkózás kifejezése. Az 1967-es kortalan, megkínzott férfitestnél pedig a művész személyes tragédiája által bővült jelentéstöbblettel, az

⁷⁸ M. SZÜCS, 1983. 135.

⁷⁹ *Ülő nő az alagút szájánál*. 1960 k., papír, tus. Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

⁸⁰ VAJDA, 1999. 23.

⁸¹ *Tékozló fiú (torzó)*. 1956. bronz, 27 cm. Ferenczy Múzeum, Szentendre. Ltsz.: 74.63.F.

amúgy is igen hatásos formai megoldás. Erre utalhat a szobor arcának – Ferenczytól amúgy szokatlan – mély fájdalmat tükröző megformázása, mely a hiányos végtagú alakot még inkább a cselekvőképességétől megfosztott ember szimbólumává emeli.

A torzó-téma amúgy igen komoly helyet foglalt el Ferenczy életművében. „A torzóról” címen 1945-ben jelent meg publikációja a Tér és Forma című folyóiratban, de más művészeti tárgyú írásában is kiemelt szerepet kapott a téma.⁸² A torzó, mint olyan, szintén az ókorból származik, de nem az antik görög művészek, hanem az idő vasfoga hozta őket létre. Az antik szoborrészek tiszteletére, és egészként való elfogadására először Michelangelónál találunk utalást, de csak a 19. századi modern párizsi szobrásziskola tette tudatosan új műfajjá. Az ókorból megmaradt szobortöredékeket a reneszánsztól kezdve önkényesen kiegészítették, rekonstruálták, egészen addig, míg el nem érkezett a romantika kora, mely képes volt a sérültben, a befejezetlenben is meglátni a szépet, s egészként, önálló esztétikai értékkel bírónak elfogadni azt. Rodin volt az első, aki felfedezte a torzóban rejlő szobrászati lehetőségeket. Míg korábban csupán művészi tanulmányként hoztak létre torzómásolatokat antik példányok alapján, addig Rodin már önálló egyéni alkotásként nyúlt a torzóhoz, kifejezve az emberi test anyagból szabadulni vágyó lélek szimbólumát. Ahogy Ferenczy Béni írja, Rodin és Degas torzóiban még sok a tudományos véletlenszerűség, részei egy elgondolható egésznek. A szemlélőben akaratlanul is elindul a fantázia, hogyan lehetne befejezni a hiányzó részeket. Maillol és Despiau torzói ezzel szemben már befejezett egészek, „végleges, lezárt esztétikai adottságok”. Ferenczy Béni korai alkotókorszakából csak egy, 1923-ra datálható torzót ismerünk, a 30-as évek közepétől azonban állandóan jelen voltak művészetében, elsősorban női aktok formájában.⁸³ [39-44. ábra]

Az 1960-as években készült *Drapériás női torzó* erőteljes antik hatást mutat, de még sincs töredék jellege. Befejezett, teljes műként van jelen. [41. ábra] A nőalak térde és alsó lábszára köré csavarodó kelme, a már korábban említett *Álló fiú* lábánál található

⁸² FERENCZY Béni: *A torzóról*. In: Tér és Forma. 1944-1945. 12. szám. 189-192. Közölve: Írás és Kép. 1961. 52-54.; FERENCZY Béni: *Egy szobrász levele Despiau halálára*. In: Válasz. 1947. I. VII. évf. 5. szám. 479. Közölve: Írás és Kép. 1961. 73.

⁸³ NAGY Ildikó: *A torzó Ferenczy Béni művészetében*. In: Angyalokra szükség van: tanulmányok Bernáth Mária tiszteletére. [szerk. András Edit] Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet. 2005. 103.; A torzó, mint műforma 20. századi magyarországi megjelenésével szintén Nagy Ildikó foglalkozott. Lásd: NAGY Ildikó: *Egy új műforma – a torzó*. In: Történelem – Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon. Budapest, MNG, Kat. 2000. 736–739.

farönkhöz hasonlóan olyan ókori művektől átvett motívum, melyre a betegsége előtti időszak munkáinál nem találunk példát. (Drapériát természetesen korábbi műveinél is alkalmazott a művész, de nem ilyen egyértelműen klasszikusnak mondható beállításban.) A torzó csonkoltsága szintén eltér az egészséges alkotókorszak torzóitól, ahol rendszerint combközépből indult az alak, míg itt az alsó lábszár nagyobbik része is kidolgozásra került. Ferenczy Béni fiúaktok mellett jelen lévő másik kedvelt témája, a női akt, szintén képviselte magát a balkezes korszakban, nem csupán torzó formájában. [45; 52; 54. ábra] Az 1960-as években készített nőalakokat ábrázoló szoborművei semmivel sem mutatnak hiányosabb formát, mint az egészséges időszak remekei. Ugyanolyan finom, érzékeny mintázással, tudatos kompozícióval és egyénileg módosított testfelépítéssel jelenítette meg e harmóniát sugárzó vaskos asszonyalakokat, mint ahogy azt már az 1930-as, 1940-es években megszokhattuk tőle. [45-55. ábra]

Mint szó volt róla, jobb oldalának bénulása következtében a művész eszköztára igencsak visszaszorult, s így többek között az általa igen kedvelt domborművek megvalósítására sem volt többé lehetősége. Annak módja azonban, ahogy balkezes grafikáinak egyes darabjait a reliefekre oly jellemző keretbe foglalta, illetve egyedi módon elhelyezett monogrammal látta el, arra enged következtetni, hogy jövőbeli domborművek terveinek szánta azokat. Ferenczyre jellemző volt ez a – helyzetét tekintve szívszorító – optimizmus, amellyel kitartóan hitt felépülésében. Egy ízben, egy műterem látogatás során Gách Marianne interjúvolta meg a beteg mestert a szokásos barkochba módszerrel, az interjú közben a művész álmairól érdeklődve:

„Vajon álmodik-e néha néha? Megkérdezem tőle, s ő felel. Rámnéz és integet: „Igen, igen”. S nevet hozzá! Erzsi csodálkozóan hallgatja. Erről még soha nem esett szó köztük. Jókat álmodik? „Igen, igen” – feleli és baljával beteg jobbkezét mutatja. Azt álmodja, hogy jobb kézzel dolgozik? „Igen, igen.” És azt, hogy hibátlanul beszél? Úgy mint egykor? „Igen, igen” – és egyre nevetősebb az arca. Soha rosszat nem álmodik? „Nem, nem” – harsog felém.”⁸⁴

Láthatjuk tehát, hogy Ferenczyben jelen volt a felépülésben való hit, nem lehet véletlen tehát, hogy eszébe jutó plasztikai elképzeléseit gyakran vetette papírra, ugyanúgy a gondolatában megszületett domborműveket, mint a megvalósult szoborötleit. Ugyanez vonatkozott a síremlékekre is. Mint már említettem, apja számára korábban készített síremlék terve betegsége során került felállításra, csak úgy,

⁸⁴ GÁCH Marianne: *A művészet csodája*. In: Film, Színház, Muzsika

mint bátyja, Valér sírjára került domborműve. E plasztikák tervei már a stroke előtt léteztek, de a betegség során is születtek sírdíszítményeket ábrázoló tervrajzai. A fennmaradt, síremlékek felépítését magán viselő balkezes grafikák közül egy ismeretes, mely megvalósulásra került, ez a Réti István, nagybányai festőművész sírjára került dombormű, melyet 1968-ban állítottak fel. [63. ábra] A mű létrejöttének részletei ismeretlenek, azonban a Ferenczy Család Művészeti Alapítvány gyűjteményében megtalálható az a balkezes vázlat, mely a dombormű mintáját szolgáltathatta.⁸⁵ [64. ábra] A hagyatékban maradt grafikák között további sírdomborművek vázlataira bukkanhatunk.⁸⁶ [65. ábra] Kettőn felemelt kezű férfiakt látható. (Talán búcsút int?) Egy másikon pedig lehajtott fejű nőalak látható babérkoszorúval a kezében, a bal felső sarokban a „Ferenczy” név olvasható.⁸⁷ Szignóról van szó vagy sírfeliratról? Mivel a szobrász balkezes műveinél szignatúraként rendszerint csak monogramját, avagy teljes nevét szerepeltette, talán nem túl nagy elrugaszkodás azt feltételezni, hogy a vezetőknév ezúttal ikertestvérére, Noémire utalhat. Ferenczy Béni leánytestvére 1957-ben halt meg, a beteg szobrász maga talált rá halálhírére a napi lapok hasábjain.⁸⁸ Mivel szülei és bátyja sírjára is az ő alkotása került emlékmű gyanánt, szinte bizonyos, hogy Noémi emlékének is hasonló módon szándékozott adózni. Hogy az említett grafika valóban ikertestvére síremlékének terve lenne, csak egy feltételezés, ha van is igazságalapja, nemes anyagban sosem ölthetett alakot, Ferenczy Noémi sírját ugyanis ma Lesenyei Márta 1973-ban felállított domborműve díszíti.⁸⁹

⁸⁵ Réti István síremlékének terve. 1960-as évek. akvarell, papír. Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

⁸⁶ Cím és jelzet nélküli grafikák a Ferenczy Család Művészeti Alapítvány gyűjteményéből.

⁸⁷ Síremlékterv. 1960-as évek. golyóstoll, akvarell, papír. Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

⁸⁸ VAJDA, 1999. 13.

⁸⁹ *Budapesti Negyed*. 25. A Kerepesi úti temető - II. 34/2. parcella.

6. Befejezés

Összegezve a leírtakat úgy vélem, hogy Ferenczy Béni balkezes plasztikáit szemlélve kétségtelenné válik, hogy az utolsó korszak műveit egyenrangú alkotásokként kell kezelni az életmű korábbi szoborműveihez képest. Művészetének újjáéledése igazolja azt a megállapítást miszerint a motoros afázia elsősorban instrumentális zavar, nem pedig az intelligencia zavara. Utolsó korszakának művészete ugyanis nyilvánvalóan nem pusztán automatizmusnak tudható be, hanem valóságos művészi intuíciók által vezérelt alkotófolyamatnak. Balkezes plasztikai alkotásainak létrehozatalánál ugyanazok a művészi kérdések foglalkoztatták, amelyek az életmű egészében jelen voltak, gondolva itt az emberi test plasztikai ábrázolásának arányproblémáira és a térbeli test egyensúlyának problematikájára.⁹⁰ Ferenczy betegsége, művészi rehabilitálódása és személyes sorsának új művekben való megjelenítése különleges, egyedülálló fejezetként van jelen mind saját életművében, mind a magyar művészet történetében, s személyes példája jól illeszkedik abba a nemzetközi szakirodalomba, mely a hasonló tragédián átesett művészek megváltozott munkakörülményeivel, stílusváltásával foglalkozik.

A művész oeuvre-katalógusának megjelenése és az életmű jelentőségéhez méltó nagyszabású emlékmű-kiállítás még várat magára. Esetleges megvalósulásukkal kapcsolatban szeretném kifejezni azon reményemet, hogy a tudományosan feldolgozásra kerülő életműben egyszer a betegség által korlátozott utolsó alkotókorszak is elnyeri megilletett helyét.

⁹⁰ KÖRNYEI, 1977. 80-83.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1965-ös Kossuth-díjasok listája. *Népszabadság*. 1965. április 4.
- *Bildhauer Béni Ferenczy im Kreise seiner Zeitgenossen*. Ungarische Kunstaussstellung. Wien, Künstlerhaus, 1963.
- *Budapesti Negyed*. 25. A Kerepesi úti temető - II. 34/2. parcella.
- CSAPLÁR Ferenc: *Írók és műtárgyaik*. In: 20. századi magyar művészet kortárs magyar írók gyűjteményéből. Kiáll. Kat. Budapest, Kassák Múzeum, 2001.
- CSENGERYNÉ NAGY Zsuzsa: *Rokon motívumok Ferenczy Károly és Ferenczy Béni életművében*. In: Művészet 1968. június IX. évf. 7. sz. 10-13.
- *Egy múzsa emlékei*. Magyar portréfilm. (Beszélgetés Ferenczy Béni özvegyével), 55 perc, [rendező: DÉNES Gábor] 1992.
- *Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984.
- *Ferenczy Béni kiállítása a Nemzeti Szalonban*. Kiáll. Kat. Budapest, 1959.
- *Ferenczy Béni, 1890-1967, emlékkiállítás*. Kiáll. Kat. [Szerk. KOVALOVSKY Márta, KOVÁCS Péter] Székesfehérvár - Szent István Király Múzeum, 1967.
- FERENCZY Béni: *A torzóról*. In: Tér és Forma. 1944-1945. 12. szám. 189-192.
- FERENCZY Béni: *Egy szobrász levele Despiou halálára*. In: Válasz. 1947. I. VII. évf. 5. szám. 479.
- FERENCZY Béni: *Fák könyve*. Budapest, Magyar Helikon, 1976.
- FERENCZY Béni: *Írás és Kép*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1961. 254.
- FERENCZY Béni: *Virágoskönyv*. Budapest, Magyar Helikon, 1974.
- FÖLDES Mária: „...a szelídség szobra” – Válogatás Ferenczy Béni szobrászművész hagyatékából. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2005.
- FÖLDES Mária: *Ferenczy Béni plasztikai munkáinak tudományos oeuvre-katalógusa*. (Kézirat) MNG Adattár: 23236/1991/I.
- FRANK János: *Ferenczy Béni*. In: Tárlatok – szertartások. Portrék, visszaemlékezések, útinaplók. Budapest, 2005. 237-238.
- GÁCH Marianne: *A műteremben*. In: Film, Színház, Muzsika. 1963. szeptember 6.

- GÁCH Marianne: *A művészet csodája*. In: Film, Színház, Muzsika, 1966. december 23. 12-13.
- GACHOT, François: *Ferenczy Béni*. Budapest, Új Idők. 24.
- GEREVICH József: *Lány a szekrényben. Patográfiai és klinikai esettanulmányok*. Osiris, Budapest, 2005.
- H. BÄZNER – M. HENNERICI: *Painting after Right-Hemisphere Stroke*. In: Neurological Disorders in Famous Artists – Part 2. [Szerk.: Julien Bogousslavsky, Michael G. Hennerici] Basel, 2007, 1-13.
- H. BÄZNER – M. HENNERICI: *Stroke in painters*. In: The Neurobiology of Painting. [Szerk.: F. Clifford Rose] 2006. 165-191.
- H. WULFF: *A beszéd elvesztése*. In: Szemelvénygyűjtemény a klinikai beszédzavarok köréből. [Szerk. Subosits I.] Budapest, 1991. 10-16.
- HUBAY Miklós: *Ahol a Nap hallgat*. In: Élet és Irodalom. 1962. december 22.
- HUBAY Miklós: *Aranykor*. Budapest, 1972.
- *I. Nemzetközi Kisplasztikai Biennálé*. [Szerk. BARANYI Judit] Budapest, Múcsarnok, 1971.
- ILLYÉS Mária: *Személyiség és műalkotás kapcsolata Ferenczy Béni életpályájában*. Doktori disszertáció, 1981. ELTE BTK Művészettörténeti Intézet 0437.
- ILLYÉS Mária: *Talapzat, torzó, szimmetria. Szobrászi mű két korszak határán*. In: Új Írás, 1990. XXX. évf. 9. szám. 31-34.
- JUHÁSZ Ferenc: *Horgonyok*. (2001. január 9.) In: 20. századi magyar művészet kortárs magyar írók gyűjteményéből. Budapest, Kassák Múzeum, 2001. 10.
- KONTHA Sándor: *Ferenczy Béni*. Budapest, Corvina, 1981.
- KONTHA Sándor: *Levél Ferenczy Béninek*. In: Népszava. 1989. június 24.
- KOVÁCS Péter: *Ferenczy Béni kiállítás*. In: Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve. 6.-7. 1965-1966 – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat (1966). 143-144.
- KOVÁCS Péter: *Ferenczy Béni rajzok a Csók István Képtárban*. In: Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve. 4.-5. 1963-1964 – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat (1965) 139-141.
- KÖRNYEI, E.: *Aphasie et creation artistique*. In: L 'Encephale, 1977. III. 71-85.
- M. SZŰCS Ilona: *Egy műteremház a Józsefvárosban*. Budapest, Budapesti Városvédő Egyesület. 1983.

- MÉREI F. Tibor: *Környey István*. (A Múlt Magyar Tudósai c. sorozat) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- NAGY Ildikó: *A torzó Ferenczy Béni művészetében*. In: Angyalokra szükség van: tanulmányok Bernáth Mária tiszteletére. [szerk. András Edit] Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet. 2005. 103.
- NAGY Ildikó: *Egy új műforma – a torzó*. In: Történelem – Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon. Budapest, MNG, Kat. 2000. 736–739.
- PERNECZKY Géza: *Ferenczy Béni estéje*. In: Nagyvilág. 1967. 9. sz. 1392-1396.
- Peter W. HALLIGAN - John C. MARSHALL: *The art of visual neglect*. *Lancet*, 1997. 139–140.
- R. JUNG: *Neuropsychologie und Neurophysiologie des Kontur- und Formsehens in Zeichnung und Malerei*. In: Psychopathologie musischer Gestaltungen. Stuttgart, 1974, 29–88.
- SZABÓ Katalin: *Ferenczy Béni*. Budapest, Corvina Kiadó, 1976.
- SZÜCS Erzsébet: *A Ferenczy-család művei a székesfehérvári gyűjteményekben*. Modern magyar művészet a székesfehérvári gyűjteményekben. 5. Kiáll. Kat. Székesfehérvár, Csók István képtár. 2005.
- TEKNŐS Péterné: *Ferenczy Béni és művészetének hatása tanítványaira*. Szakdolgozat. Budapest, 1967. ELTE BTK Művészettörténeti Intézet 0206.
- VAJDA Miklós: *Béni bácsi estéje*. In: Éj volt, egy síró magyar költővel az ágyon. Portrék. Budapest, Magvető, 2012. 21-48.
- VAJDA Miklós: *Ferenczy Béni estéje*. Budapest, Génusz Könyvek, 1999. Különkiadás.
- VAJDA Miklós: *Ferenczy Béni estéje*. In: Új Írás. 1981. május
- VERGILIUS: IV. Ecloga – részlet (ford.: Trencsényi-Waldapfel Imre)

FÜGGELÉK

Műtárgyjegyzék - Ferenczy Béni balkezes szoborművei

1958.

Álló fiú, 1958.
bronz, 39,5 cm
Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

1959.

Aranykor, 1959.
bronz, 46 cm
Magyar Nemzeti Galéria
Ltsz.: 68.24-N

Aranykor, 1959.
bronz, 46 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 74.68.F.

Aranykor, 1959.
bronz, 46 cm
Mgt. (Hubay Miklós hagyaték)

Aranykor, 1959.
Eredeti gipsz (sérült), 51 cm
Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Aranykor, 1959.
bronz, 47 cm
Miskolc, Herman Ottó Múzeum, Petró gyűjtemény

Aranykor, 1959.
gipsz, 51 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 11.019.

Álló fiú akt, 1959.
bronz, 40,5 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 74.67.F.

Álló fiú akt, 1959.
gipsz, 42 cm
Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Álló fiú akt, 1959.
gipsz, 39 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 84.26.F.

Álló fiú széttárt karokkal, 1959.
gipsz, 46,5 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 11.045.

1960 k.

Álló fiú akt torzó, 1960 k.
gipsz, 28,3 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 84.32.F.

Vízben álló fiú (torzó), 1960 k.
gipsz, 22,8 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 84.31.F.

1960-1961

Bartók Béla portré, 1960-61.
bronz, 35 cm
Magyar Nemzeti Galéria
Ltsz.: 68.31-N

Bartók Béla portré, 1960-61.
gipsz, 35 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 84.33.F.

Drapériás női torzó, 1960-as évek eleje
bronz, 40,5 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 75.255.F.

1962 k.

Vetkőző nő, 1960-62.
gipsz, 29 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 84.27.F.

Vetkőző nő, 1960-62.

bronz, 28,5 cm

Szentendre, Ferenczy Múzeum

Ltsz.: 74.69.F.

Álló fiú, (Fiú akt fatörzssel) 1962.

bronz, 31,5 cm

Magyar Nemzeti Galéria

Ltsz.: 71.88-N

Álló fiú, (Fiú akt fatörzssel) 1962.

gipsz, 31,6 cm

Szentendre, Ferenczy Múzeum

Ltsz.: 84.28.F.

Álló fiú, (Fiú akt fatörzssel) 1962.

bronz, 31,5 cm

Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

1963

Álló fiú (Fiú), 1963.

bronz, 137 cm

Magyar Nemzeti Galéria

Ltsz.: 65.20-N

Álló fiú (Fiú), 1963.

Felállítva: 1977-ben

bronz, 137 cm

Budapest, V. ker. Kígyó utca (köztéri)

Ülő női akt, 1963.

bronz, 35 cm

Szentendre, Ferenczy Múzeum

Ltsz.: 74.70.F.

1963-1964

Kötéllel ugráló kisleány, 1963-64.

bronz, 34 cm

Szentendre, Ferenczy Múzeum

Ltsz.: 74.71.F.

Kötéllel ugráló kisleány, 1963-64.

gipsz, 34,5 cm

Szentendre, Ferenczy Múzeum

Ltsz.: 84.29.F.

1965

Női akt, 1965.
bronz, 56 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 74.72.F.

Női akt, 1965.
gipsz, 57 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 11.047.

1966

Búcsú, 1966.
bronz, 28 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 74.73.F.

Búcsú, 1966.
gipsz, 28,3 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 84.30.F.

Leány buzakalással, 1966.
kb 60 cm
(lappang) – repr.: Film, színház, muzsika. 1966. dec. 29.

1967

Álló fiúakt torzó, 1967.
bronz, 28. cm
Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Mosakodó fiú, 1967.
bronz, 58 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 74.74.F.

Mosakodó fiú, 1967.
gipsz, 60 cm
Szentendre, Ferenczy Múzeum
Ltsz.: 11.013.

Képjegyzék

1. Anton Räderscheidt: „poszt-stroke” alkotások
2. Lovis Corinth: Felesége arcképe (a: 1911; b: 1920) /pre-stroke; poszt-stroke/
3. Lovis Corinth: Fekete maszkos nő, 1908; „Carmencita”, 1924 /pre-stroke; poszt-stroke/
4. Otto Dix: Önarcképek (a: fotó; b: 1957; c: 1964; d-f: 1968) /pre-stroke; poszt-stroke/
5. Reynold Brown: „poszt-stroke” alkotások
6. Tom Greenshields: Női akt - stroke előtt és stroke után
7. Ferenczy Béni: Ágaskodó ló, 1936. bronz, mgt.
8. Ferenczy Béni: Ágaskodó ló, 1960' toll, papír (publ. Élet és Irodalom 1964 április 4.)
9. Afáziás írásgyakorlatok (Közölve: Környey 1977)
10. Száguldó lovon ülő nőalak angyallal (Delacroix után), 1960-as évek I. fele. akvarell, papír, 289x198 mm, Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány
11. Piros turbános férfifej, 1960 k. akvarell, papír, 420x298 mm, Budapest, MNG
12. Virág és Golgota, 1962. akvarell, papír, 450x330 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
13. Virágcsendélet, 1960-as évek. Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány
14. Veronika kendője, 1960-as évek. akvarell, papír, Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány
15. Menekülés Egyiptomba, 1960-as évek. akvarell, papír, Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány
16. **Aranykor, 1959.** bronz, 46 cm, Budapest, MNG
17. **Aranykor, 1959. (részlet)**
18. **Álló fiú, 1958.** bronz, 39,5 cm, Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány
19. **Álló fiú (Fiú akt fatörzzsel), 1962.** bronz, 31,5 cm, Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány
20. **Álló fiú (díszkút), 1963.** bronz, 137 cm, Budapest, Kígyó utca és Váci utca sarka

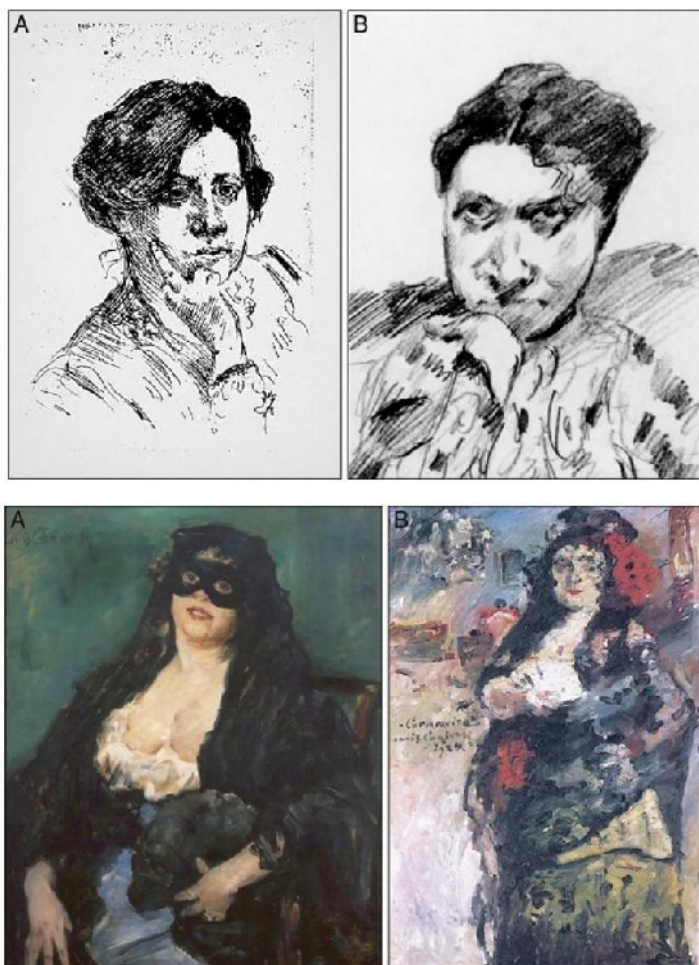
21. **Álló fiú (Fiú), 1963.** bronz, 137 cm, Budapest, MNG
22. Álló férfiak, 1916. bronz, kb. 45 cm (lappang)
23. Dévi, 1918. bronz, 60,5 cm, Budapest, MNG
24. Fiatal férfi, 1919. bronz, 159 cm, Budapest, MNG
25. Miklós, 1937. bronz, 86 cm, Budapest, MNG
26. Játzó fiúk, 1938. ceruza, akvarell, papír, Szentendre, Ferenczy Múzeum
27. Felesége egy fiú bronzszobrával, 1938. ceruza, akvarell, papír, Budapest, MNG
28. Játzó fiúk, 1947. bronz, 52 cm, Budapest, MNG
29. Miklós, 1936. afrikai fa, 48 cm, Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány
30. Ferenczy Károly: A tékozló fiú hazatérése, 1892. olaj, vászon, 44,5x42,5 cm. (lappang)
31. Ferenczy Károly: Kődobálók, 1890. olaj, vászon, 119 x 149 cm, Budapest, MNG
32. **Álló fiú akt, 1959.** bronz, 40,5 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
33. **Fotó: A mester az „Álló fiú akt” gipsz mintájával (1966)**
34. **Bartók Béla portré, 1960-61.** bronz, 35 cm, Budapest, MNG
35. **Fotó: Ferenczy Béni a Bartók-portré mintázása közben (1960)**
36. Bartók Béla érem (előlap), 1936. bronz, átm.: 10,3 cm, Budapest, MNG
37. Bartók, 1936. ceruza, papír, 29x27 cm, Budapest, MNG
38. Bartók Béla, 1936. bronz, 104 mm, Budapest, MNG
39. Női akt torzó, 1939. bronz, 25,6 cm, Mgt.
40. Torzó, 1930-as évek, gipsz, 26,5 cm, Székesfehérvár, Városi Képtár - Deák Gyűjtemény
41. **Drapériás női torzó, 1960-as évek eleje.** bronz, 40,5 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
42. Lépfő nő, 1939. bronz, 39 cm, Budapest, MNG
43. Női akttorzó (oldalnézet), 1939. bronz, 24 cm, mgt.
44. Női akttorzó (előlnézet), 1939. bronz, 24 cm, mgt.
45. **Női akt, 1965.** bronz, 56 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum

46. Paraszti Vénusz, 1941. bronz, 30 cm, Mgt.
47. Evokáció, 1945. bronz, 25 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
48. Tyúkjait hívogató gazdaasszony, 1937. bronz, 18 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
49. Atalanta, 1937. bronz, 35 cm, Budapest, MNG
50. Lépfő nő, 1939. bronz, 39 cm, Budapest, MNG
51. Futó nő, 1949. bronz, 48 cm, Budapest, MNG
52. **Vetkőző nő, 1960-62.** bronz, 28,5 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
53. Állapotos nő, 1956. bronz, 27 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
54. **Ülő női akt, 1963.** bronz, 35 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
55. Odalisk, 1939. bronz, 17 cm, mgt.
56. **Búcsú, 1966.** bronz, 28 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
57. **Mosakodó fiú, 1967.** bronz, 58 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
58. **Kötéllel ugráló kisleány, 1963-64.** bronz, 34 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
59. **Vízben álló fiú, 1960 k.** gipsz, 22,8 cm, Szentendre, Ferenczy Múzeum
60. **Álló fiúakt torzó, 1967.** bronz, 28. cm, Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány
61. A tékozló fiú, 1956. bronz, 27 cm, Budapest, MNG
62. Féner Tamás: Ferenczy Béni, 1966. zselatinos ezüst, vintázs, 228×123 mm, mgt.
63. **Vázlatok a Mosogató fiú c. kislasztikához, 1966.** toll, papír, Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány
64. **Réti István sírja Budapesten.** Kerepesi temető 34-2-29. (1968)
65. **Réti István síremlékének akvarellvázlata.** Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány
66. **Síremléktervek a balkezes korszakból.** Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

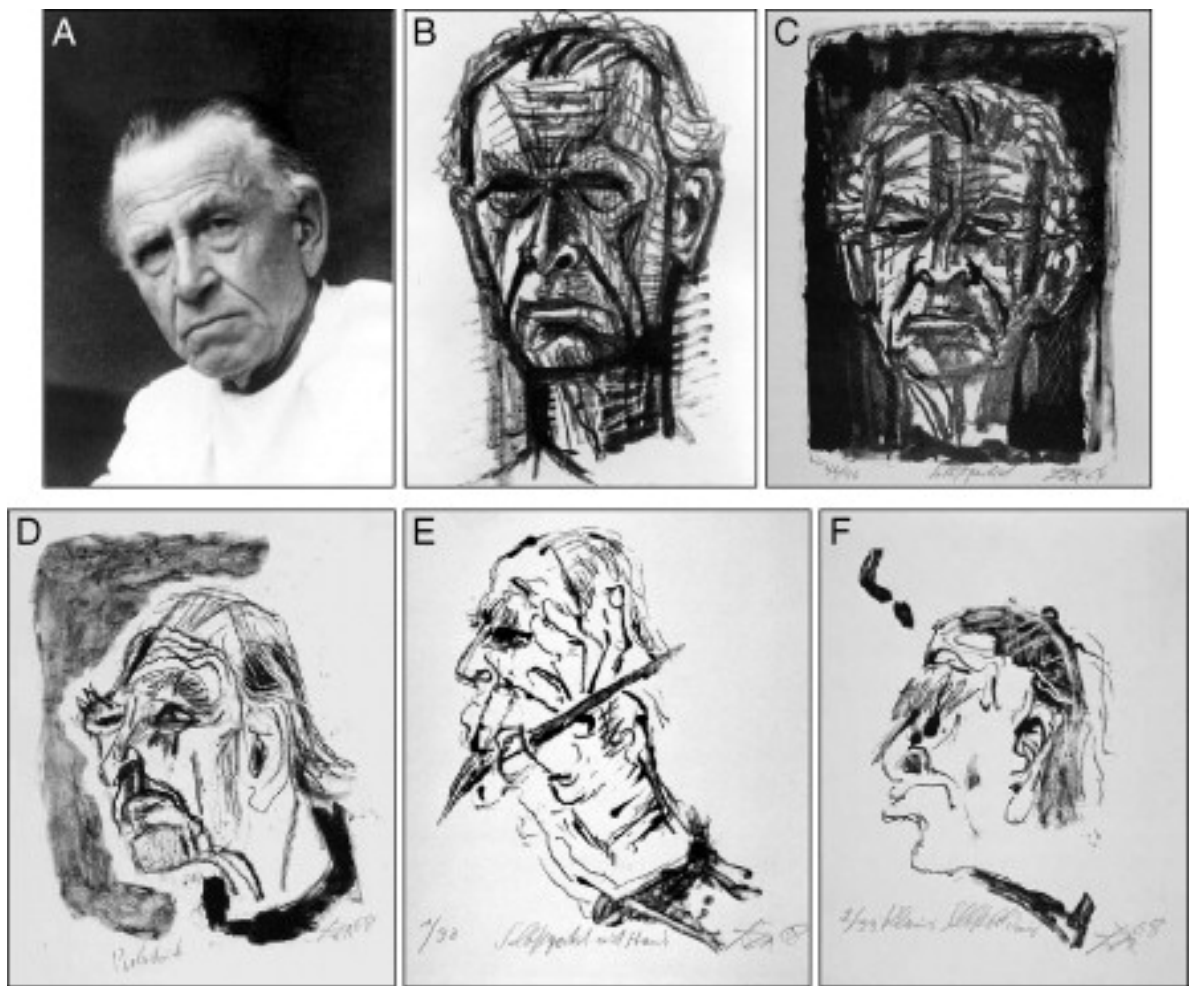
Képek

1. Anton Räderscheidt

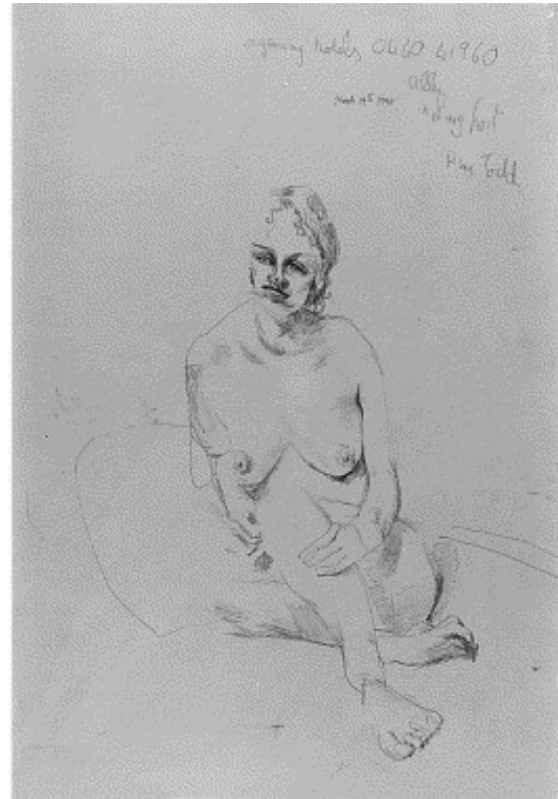
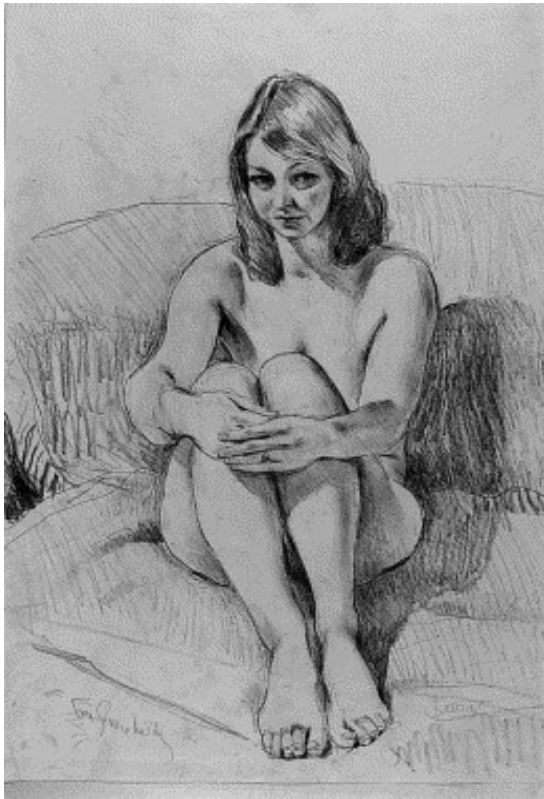
2-3. Lovis Corinth

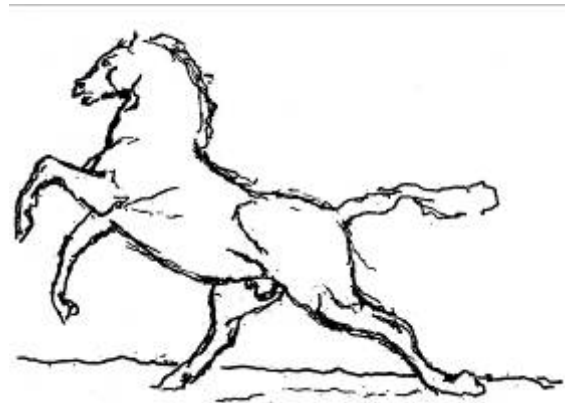
4. Otto Dix

5. Reynold Brown

6. Tom Greenshields

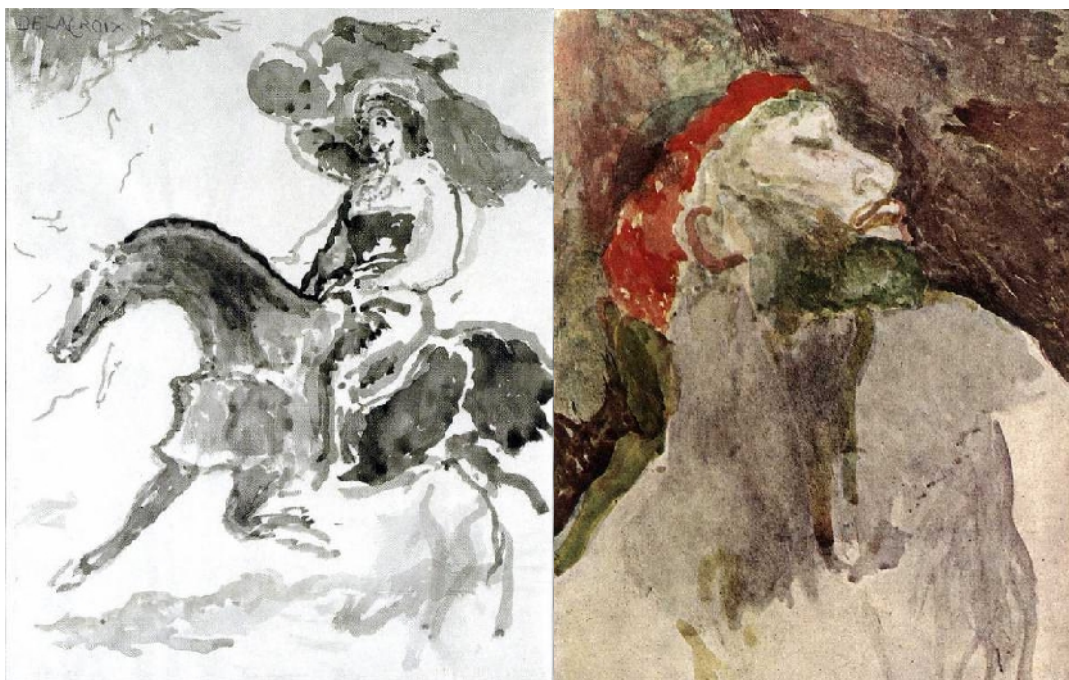

7-8. Ferenczy Béni

Béni éhes, eszik. Kér.
 Béni éhes, eszik. Kér.
 Béni éhes, eszik. Kér.
 Béni éhes, eszik. Kér.
 Éhes vagyok, kérek.
 Éhes vagyok, kérek.
 Éhes vagyok, kérek.
 Éhes vagyok, kérek.

Az eső esik. Az eső esik.
 Az eső esik. Az eső esik.
 Az eső esik. Az eső esik.
 Ercsi dolgozik.
 Ercsi dolgozik. Anna.
 Anna dolgozik.
 gggggg gggggg
 Béni álmos. Béni álmos.
 Béni álmos. Béni álmos.
 Béni álmos. Álmos.
 Ezsi. Erzi. Erzi. Erzi.

9. Afáziás írásgyakorlatok

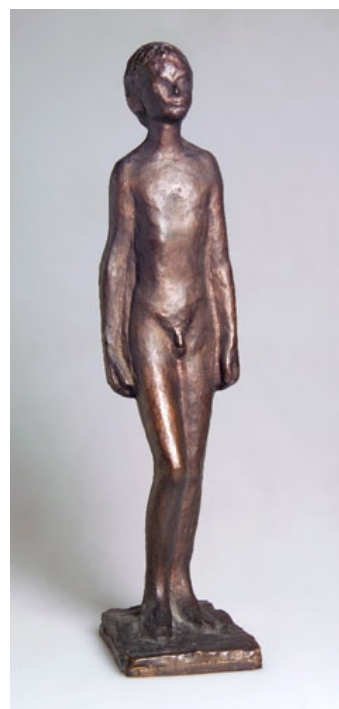
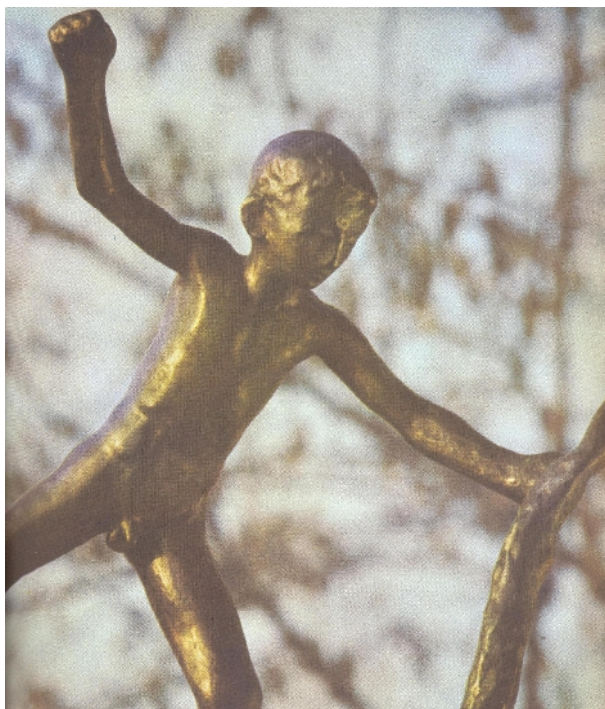
10-11. Poszt-stroke alkotások

12-15. Poszt-stroke alkotások

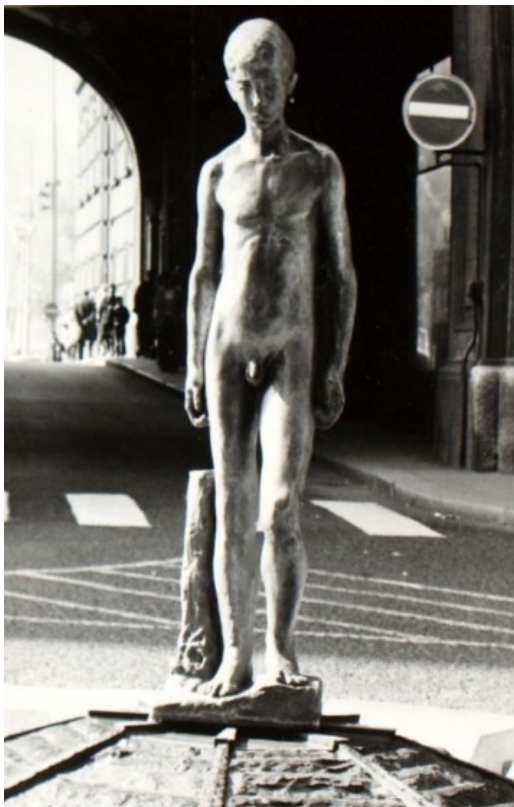
16. Aranykor, 1959.

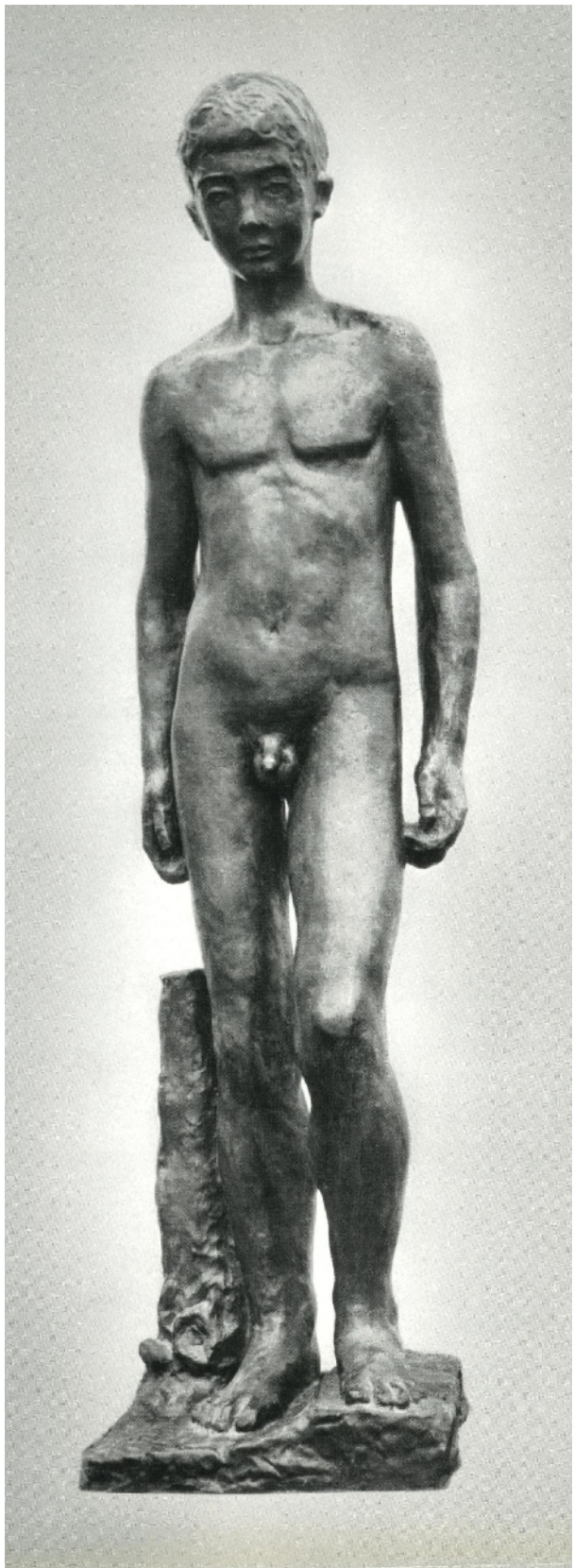
17-18. Aranykor, 1959. – Álló fiú, 1958.

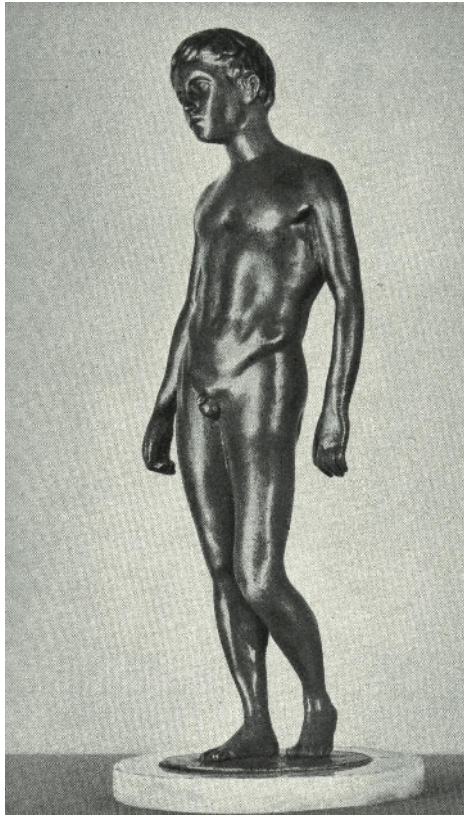
**19. Álló fiú, (Fiú akt fatörzsszel) 1962.
Kisplasztika**

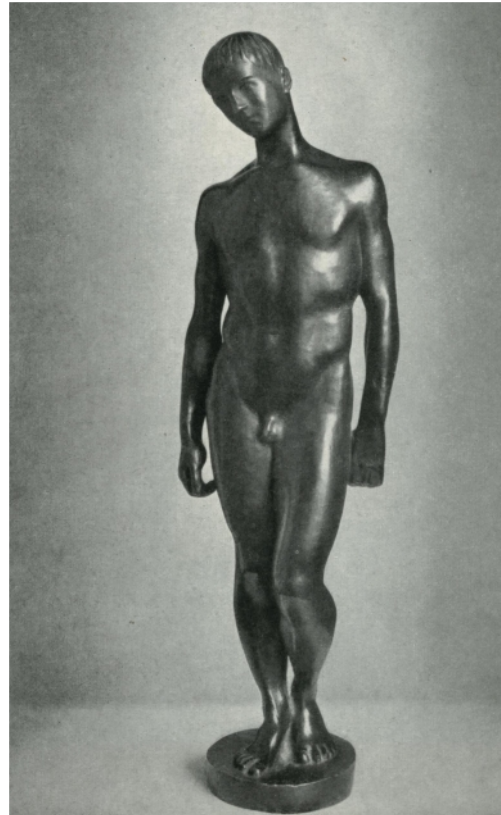
20. Kisfiús díszkút

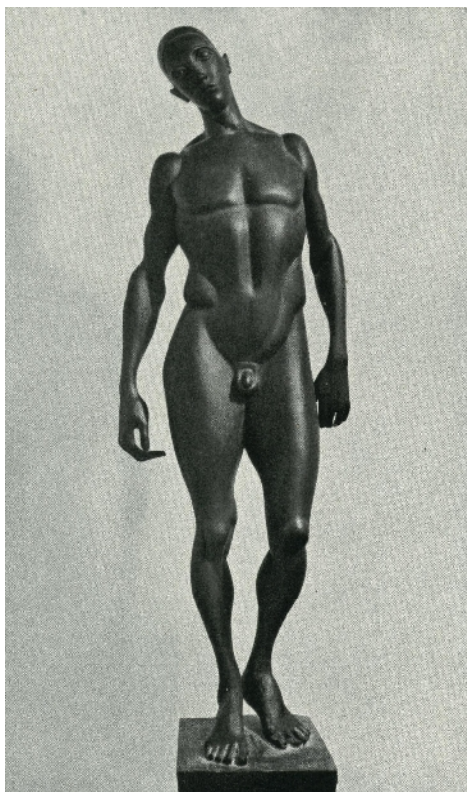
21. Álló fiú (Fiú), 1963.

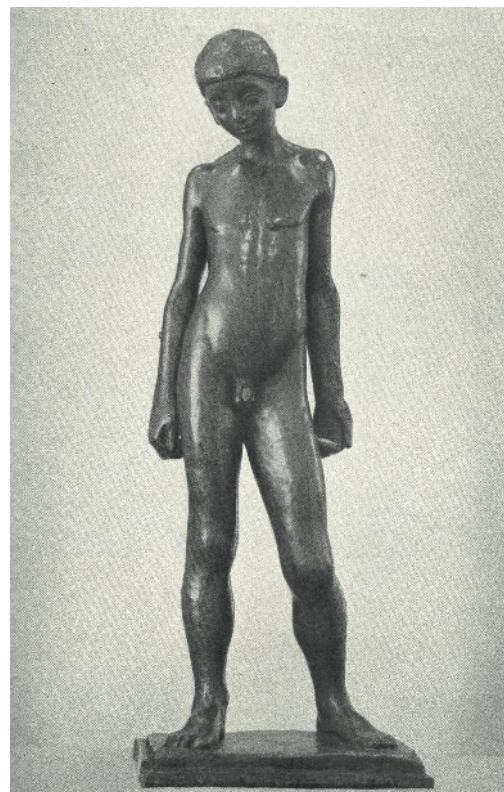
22. Álló férfiakt, 1916.

23. Dévi, 1918.

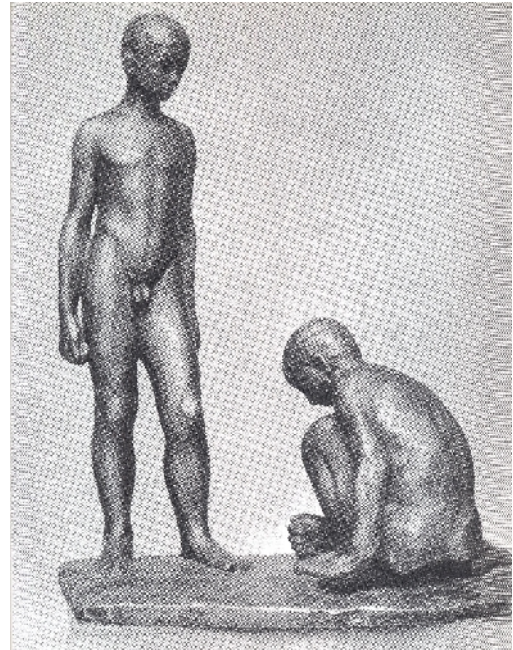
24. Fiatal férfi, 1919.

25. Miklós, 1937.

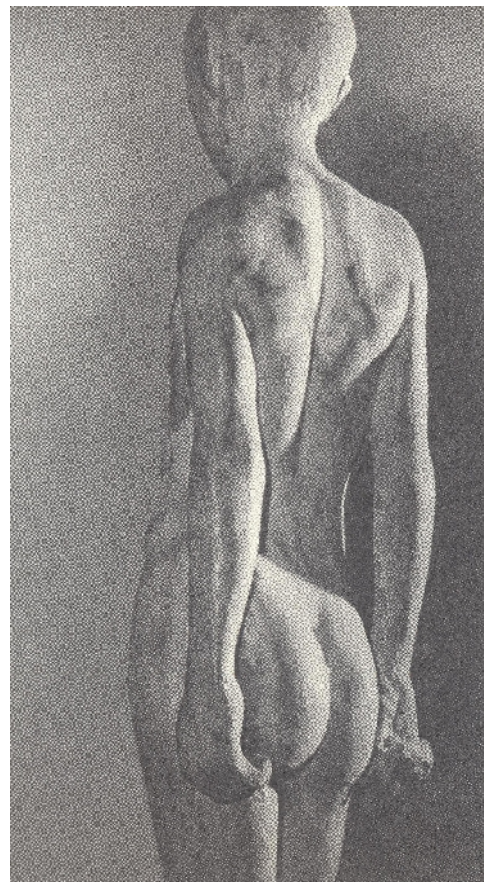
26. Játszó fiúk, 1938.

28. Játszó fiúk, 1947.

27. Felesége egy fiú bronzszobrával, 1938.

29. Miklós, 1936.

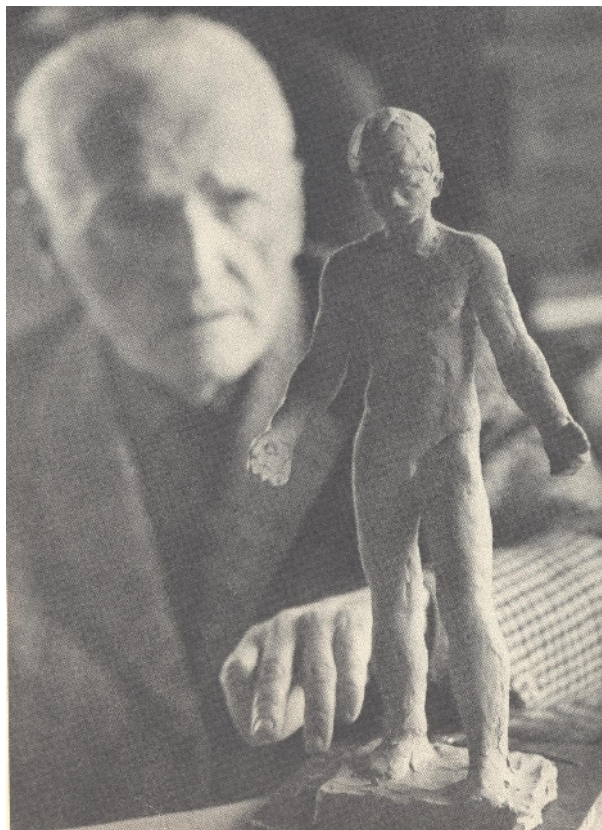
30. Ferenczy Károly: A tékozló fiú hazatérése, 1892

31. Ferenczy Károly: Kődobálók, 1890

32. Álló fiú akt, 1959.

33. A mester az „Álló fiú akt” gipsz mintájával

34. Bartók Béla portré, 1960-61.

35. Ferenczy Béni mintázás közben

36. Bartók Béla érem (előlap), 1936.

37. Bartók, 1936.

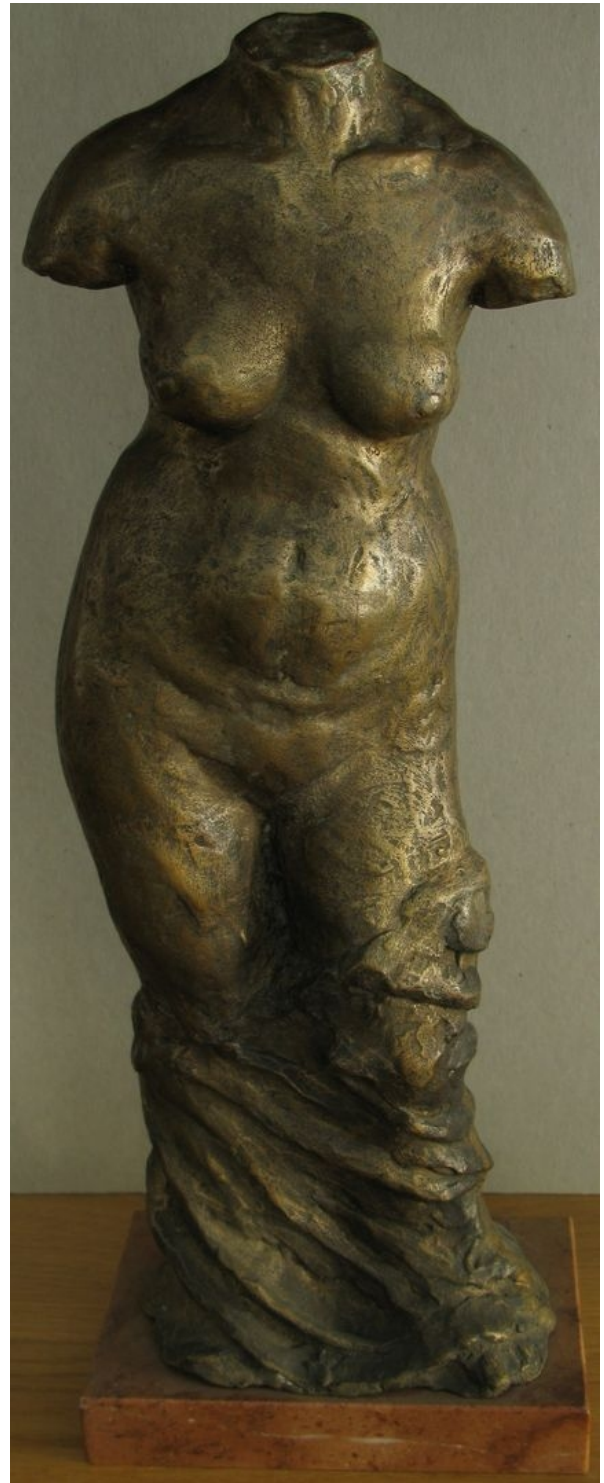
38. Bartók Béla, 1936.

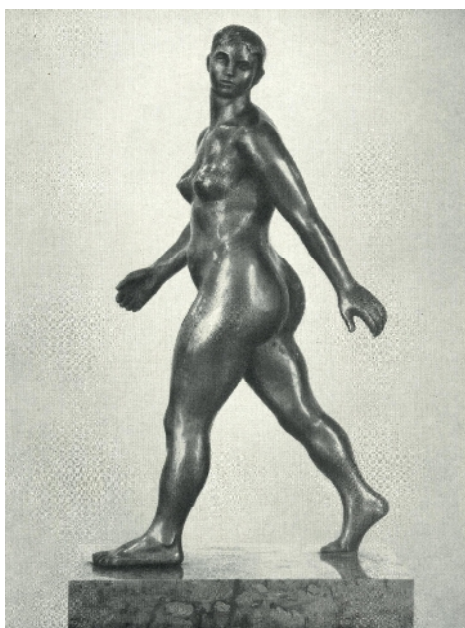
39. Női akt torzó, 1939.

40. Torzó, 1930-as évek

41. Drapériás női torzó, 1960-as évek eleje

42. Lépő nő, 1939.

43. Női akktorzó, 1939.

44. Női akktorzó, 1939.

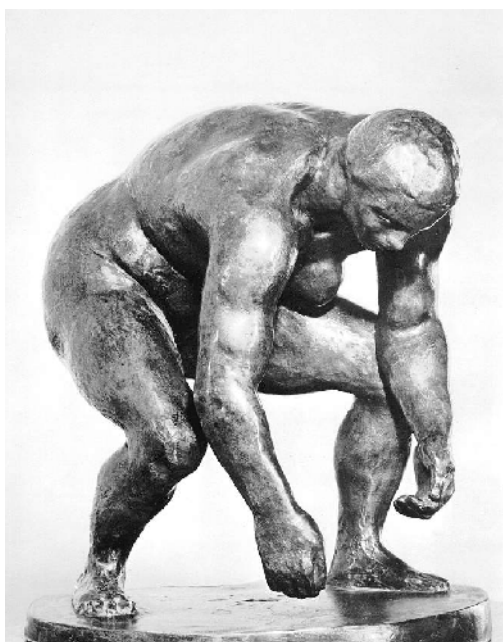
45. Női akt, 1965.

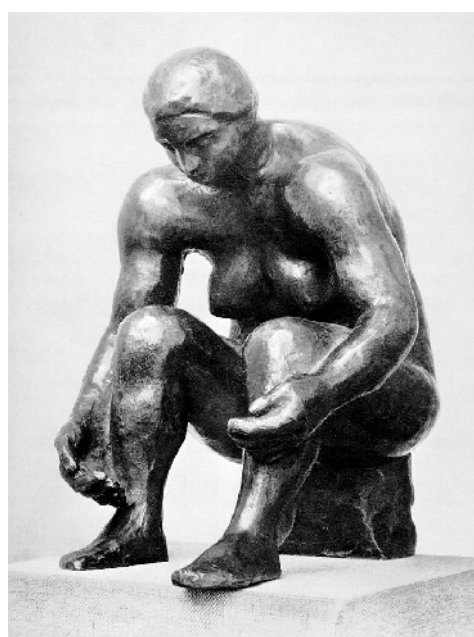
46. Paraszi Vénusz, 1941.

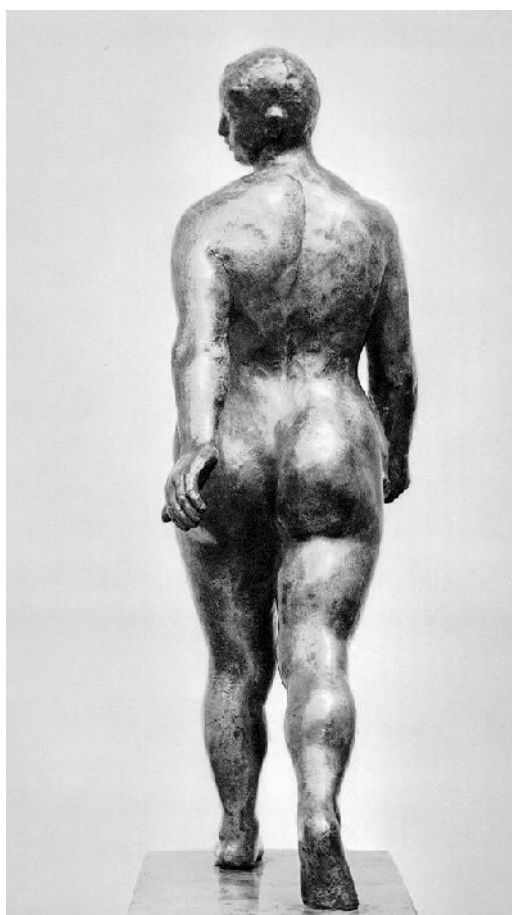
47. Evokáció, 1945

48. Tyúkjaít hívogató gazdaasszony 1937.

49. Atalanta, 1937

50. Lépő nő, 1939

51. Futó nő, 1949.

52. Vetkőző nő, 1960-62.

53. Állapotos nő, 1956.

54. Ülő női akt, 1963.

55. Odaliszk, 1939.

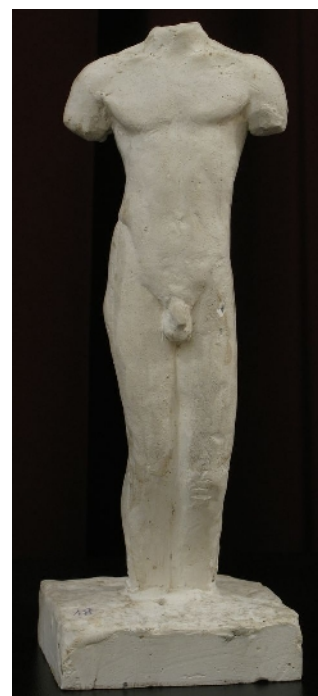
56. Búcsú, 1966

57. Mosakodó fiú, 1967.

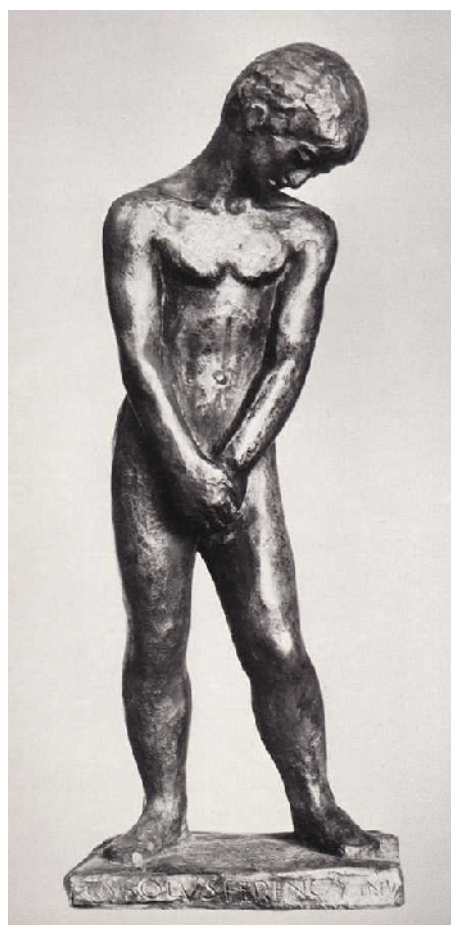
58. Kötéllel ugráló kisleány, 1963-64.

59. Vízben álló fiú, 1960. k.

60. Álló fiúakt torzó, 1967.

61. A tékozló fiú, 1956

J. B.
1966

Terenczy
Béni

62. Vázlatrajzok a *Mosakodó fiú*hoz

63. Réti István síremléke

64. Réti István síremlékének akvarellvázlata

65. Síremléktervek a balkezes korszakból

Kapcsolódó irodalmi művek

- Cs. Szabó László: Új Deukalión (1962) [publ. 1984.]
- Domokos Mátyás: Esti beszélgetés Ferenczy Béniről Hatvany Lajosnéval 1979. január 18-án. [publ. 1984.; Domokos Mátyás: Nem-múló múlt. Esszék, tanulmányok. Budapest, Nap Kiadó, 2006.]
- Hubay Miklós: Ahol a Nap hallgat (1961) [Élet és Irodalom. 1962. december 22.]
- Hubay Miklós: Aranykor (1960) [Hubay Miklós: Aranykor. Budapest, 1972]
- Hubay Miklós: Aranykor...? (1971) [Hubay Miklós: Aranykor. Budapest, 1972]
- Hubay Miklós: Boldog Béni ünnepére (1979) [Kortárs. 1980. 24. évf. 9. sz.; publ. 1984, 1990.]
- Hubay Miklós: Dialógus a mexikói bikaviadalokról Ferenczy Bénivel (1964) [Népszabadság. 1964. április 19.]
- Hubay Miklós: F.B. (1997) [Hubay Miklós: Végtelen napjaim – Új folyam. Budapest, 1997.]
- Hubay Miklós: F.B. és G.F. (1997) [Hubay Miklós: Végtelen napjaim – Új folyam. Budapest, 1997.]
- Hubay Miklós: Ferenczy csodája. [Tükör. 1964. július 21.]
- Hubay Miklós: Gaia (1996) [Hubay Miklós: Végtelen napjaim – Napló. Budapest, 1996.]
- Hubay Miklós: Kommentárok az úti beszámolóhoz (1964) [Hubay Miklós: Végtelen napjaim – Új folyam, Budapest, 1997]
- Hubay Miklós: Lantok és fuvolák (1969) [Hubay Miklós: Aranykor. Budapest, 1972]
- Hubay Miklós: Művek és barátok (Leltár a dolgozósobámban az emlékekről) (1997) [Hubay Miklós: Végtelen napjaim – Új folyam. Budapest, 1997.]
- Hubay Miklós: Néma-béna-Béni (1985) [Hubay Miklós: Végtelen napjaim – Napló. Budapest, 1996.]
- Illyés Gyula: Ferenczy Béni (1958) [Ferenczy Béni. Budapest, Magyar Helikon. 1967.; publ. 1984, 1990.]
- Illyés Gyula: Ferenczy Béni (1967) [Ferenczy Béni. Budapest, Magyar Helikon. 1967.; Tükör. 1967. április 4.; publ. 1984.]

- Illyés Gyula: Ferenczy Béni Bartók-műveiről (1975) [*Illyés Gyula: Iránytűvel. Budapest, 1975.*]
- Illyés Gyula: Ferenczy Bénire emlékezve. [*Tükör. 1976. december 26.*]
- Illyés Gyula: Vers – alkalomra? (rádiónyilatkozat) (1967) [*Illyés Gyula: Naplójegyzetek (1961–1972) Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum. Budapest, 2011.*]
- Jánosy István: Ferenczy Béni 1. Nő és kisfiú aktja 2. Utolsó rajzai. [*publ. 1990.*]
- Juhász Ferenc: A költészet vigasza. (1981) [*Új Írás. 1981. május.*]
- Juhász Ferenc: Ferenczy Béni halál-rózsái (1967-1987) [*Juhász Ferenc: A tízmilliárd éves szív Budapest, 1989.*]
- Juhász Ferenc: Halott feketerigó (1983-84) [*Juhász Ferenc: Halott feketerigó. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985*]
- Juhász Ferenc: Horgonyok (2001) [*Élet és Irodalom. XLV. évf. 15. szám, 2001. április 13.*]
- Juhász Ferenc: Könnyek Ferenczy Béni holt szívére (1967) [*Élet és Irodalom. 1967. június 10.*]
- Juhász Ferenc: Sebesült Harcos angyal (1960) [*publ. 1984.*]
- Juhász Ferenc: Szólok a földbe Ferenczy Béninek (1980) [*Juhász Ferenc: A boldogság (új versek). Budapest, Szépirodalmi-Tevan. 1984.*]
- Juhász Ferenc: Tündérműhely [*Juhász Ferenc: Halálszivárvány. Budapest, Tekintet, 2004.; publ. 1990.*]
- Juhász Ferenc: Vers helyett, Ferenczy Béninek (1961) [*Élet és Irodalom. 1961. május 19.; publ. 1990.*]
- Kereszturi Dezső: Aranykor (1967) [*publ. 1984.*]
- Nagy László: A hetvenéves Ferenczy Béni (1960) [*Élet és Irodalom. 1960. június 17.; publ. 1984, 1990.*]
- Nagy László: Végakarata: tűz – Ferenczy Béni halálára (1967) [*publ. 1984, 1990 → két változat!*]
- Pilinszky János levele Ferenczy Béniénnek (1967) [*Folia selecta. 1999. 6. évf. 15. sz.*]
- Pilinszky János: Ferenczy Béni új művei (1964) [*Új Ember, 1964. május 24.*]
- Pilinszky János: Ferenczy Béniről (1959) [*kis változtatással közölve: Jelenkor, 1963. június*]

- Pilinszky János: Ferenczy Béniről (1979) [*Vigilia*, 1979. december; publ. 1984.]
- Pilinszky János: Katolikus szemmel (XI.) (1967) [*Új Ember*, 1967. január 8.]
- Pilinszky János: Piéta (1947) – utólagosan Ferenczy Béninek ajánlva [*Harmadnapon (1946-1958) Budapest*, 1959.; publ. 1984, 1990]
- Simon István: Búcsú Ferenczy Bénitől (1967) [*Kortárs*. 1967. 11. évf. 8. sz.]
- Simon István: Ferenczy Béni köszöntése (1960) [*Kortárs*, 1960, 4. évf. július 48.]
- Simon István: Küzdelem a Szépségért, az emberi Harmóniáért – Ferenczy Béniről. [publ. 1990.]
- Somlyó György: Mese Ferenczy Béni virágairól (1965) [*Kortárs*. 1965. 9. évf. 11. sz.]
- Takáts Gyula: Vulkán már készült. Ferenczy Béniről. (1980') [*Takáts Gyula: Más távlat. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó*, 1987.]
- Toldalagi Pál: Levél Ferenczy Bénihez (1963) [publ. 1984.]
- Toldalagi Pál: Pár sor Ferenczy Béniről (1957) [*Kortárs*, 1957. (1. évf.) 3. sz.; publ. 1990.]
- Vajda Miklós: Ferenczy Béni estéje (1980) [*Új Írás*. 1981. május; publ. 1984.; *Különkiadás*: 1999.]
- Weöres Sándor: Ferenczy Béni emlékére (1979) [*Kortárs*, 1979. 23. évf. 8. sz.; publ. 1984, 1990.]
- Zelk Zoltán: Két szó (1971) [*Élet és Irodalom*. 1967. június 17.; publ. 1984.]

Rövidítések:

Publ. 1984.

Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984.

Publ. 1990.

A két Ferenczy. Emléksorok Ferenczy Noémi és Ferenczy Béni születésének századik évfordulója tiszteletére. Szentendre, 1990.